Materiály

Vytváření členské základny ČSAV v roce 1952

Jiří Beran

Dosavadní literatura věnovala již nemálo pozornosti výběru členů pro Československou akademii věd v období jejího zřizování. V této souvislosti objasňovala zejména problematiku kontinuity a diskontinuity naší vědy v čase tristního pokusu o velký přelom ve vývoji československé společnosti[1] a otázku formování nových elit.[2] Někteří autoři hodnotili výběr členů v jednotlivých disciplínách.[3] Díky těmto studiím a úvahám máme k dispozici přehled a do jisté míry i hodnocení členské základny ČSAV, avšak o tom, jak se zformovala, víme dosud málo.

---

1 SCHWIPPEL, Jindřich: ČAVU a ČSAV: Otázky kontinuity a diskontinuity, 1; MÍŠKOVÁ, Alena: ČAVU a ČSAV: Otázky kontinuity a diskontinuity, 2. Vytvoření sboru členů ČSAV a jeho vztah k členské základně ČAVU a KČSN. In: POKORNÝ, Jiří (ed.): *Česká akademie věd a umění 1891–1991: Sborník příspěvků k 100. výročí zahájení činnosti.* Praha, Historický ústav AV ČR 1993, s. 89–99 a 101–121.

2 SCHWIPPEL, Jindřich: Členové vědeckých společností a pojem elity: Otázky kontinuity a diskontinuity. In: KOUTSKÁ, Ivana – SVÁTEK, František (ed.): *Politické elity v Československu 1918–1948: Sborník.* (Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 20.) Praha, ÚSD AV ČR 1994, s. 65–71.

3 Soubor příležitostných statí hodnotících výběr prvních členů ČSAV pochází většinou z let devadesátých a pozdějších. V nich se někdy konstatovalo a na příkladech některých oborů dokládalo, že se ČSAV ve svých počátcích vyznačovala mnohem příznivějším složením členstva než v pozdější době, ba že např. v matematice nebo chemii byl výběr členů dokonce adekvátní situaci v tehdejší československé vědě. Některé autory cituje BERAN, Jiří: Perspektivy a dobová i dějinná omezení Československé akademie věd v období jejího vzniku. In: ZILYNSKÁ, Blanka – SVOBODNÝ, Petr (ed.): *Věda v Československu v letech 1945–1953: Sborník z konference. (Praha, 18.–19. listopadu 1998).* Praha, Karolinum 1999, s. 121–137; BERAN, Jiří: Počátky soupisu rukopisů v Československé akademii věd. In: *Studie o rukopisech,* č. 31 (1995–1996), s. 119–152.

Tato stať zaměřuje pozornost právě sem, ke vzniku první garnitury členů ČSAV. Snaží se přitom přihlížet i k širšímu dějinnému kontextu dotyčného procesu, postihnout jeho vnitřní rozpory, a zároveň syntetizovat dosavadní poznatky o zvoleném tématu.

Jestliže si dnešní bádání poměrně často klade otázku, zda právě instituce akademie věd – v podobě v podstatě převzaté podle sovětského modelu – byla po druhé světové válce nejvhodnějším nástrojem k rozvíjení české a slovenské vědy, a začíná brát v potaz jiné potenciality, pak je zapotřebí s tímto ohledem bedlivě zkoumat i tradiční atribut akademií, jímž byl právě systém jejich členství. Jak lze ukázat historickým srovnáním, vyznačovalo se především jistou ustrnulostí a nedostatečnou citlivostí vůči novým proudům a jevům ve vědě. V akademiích se nezřídka pěstovalo také skupinkaření, které jen stoupencům určitého směru anebo uskupení, jež si udržovaly ve vědě hegemonii, zajišťovalo vyhlídky na získání členství. I proto se akademie již od přelomu 18. a 19. století často stávaly terčem kritiky, Francouzská revoluce se po roce 1789 dokonce pokusila s nimi zcela skoncovat.

Česká akademie věd a umění se při zahájení své činnosti roku 1891 stala přičiněním Josefa Hlávky a konzervativních politiků (zejména ve své třetí třídě) oporou obhájců *Rukopisů*, v podstatě poražených již roku 1886. Reprezentanti moderní tvořivé filologie museli pak se svým uplatněním v této instituci vyčkávat bezmála dvě desetiletí, dokud „staří" ve třídě vyhrazené filologii nezemřou.[4]

Vzhledem k tomu, že Česká akademie věd a umění – podobně jako Královská česká společnost nauk – ve své výstavbě na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století již nedržela krok s dobou a potřebami vědy a potýkala se ve svém dalším vývoji s rozmanitými vnitřními problémy, je zřejmé, že v úvahách o návaznosti ČSAV na tuto instituci nelze jednoduše přitakat všemu s ní spjatému, ale spíše je nutné zvažovat nedostatky obsažené v jejím „genetickém kódu", které by se patrně projevily i tehdy, kdyby nová akademie vznikla v mnohem příznivějších politických poměrech.

Vznik a složení Vládní komise pro vybudování ČSAV

Úkoly spjatými s konstituováním Československé akademie věd byla pověřena zvláštní komise zřízená usnesením vlády ČSR z 15. ledna 1952, jejíž oficiální název zněl „Vládní komise pro vybudování Československé akademie věd". Její úkoly měla původně splnit komise ustavená 2. února 1951 usnesením sekretariátu Ústředního výboru KSČ v rámci Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ, řízeného Gustavem Barešem.[5] Stranická komise vyvíjela za předsednictví RNDr. Václava Procházky

---

4 BERAN, Jiří: I. a III. třída České akademie věd a umění v letech 1891–1914. In: *Československý časopis historický*, roč. 20, č. 4 (1972), s. 457–484; TÝŽ: Vznik České akademie věd a umění v dokumentech: Úvod. In: NOVÝ, Luboš (ed.): *Práce z dějin Československé akademie věd.* (Série B, č. 2.) Praha, Ústřední archiv ČSAV 1989, zejména partie týkající se výběru členů a funkcionářů ČSAV na s. 44–57.

5 O činnosti tohoto orgánu podrobněji viz BERAN, Jiří: Komise pro zřízení Československé akademie věd utvořená při ÚV KSČ roku 1951. In: *Dějiny věd a techniky*, roč. 37, č. 4 (2004), s. 219–245.

horlivé úsilí směřující k tomu, aby nová akademie mohla zahájit svou činnost ve dnech 9. a 10. listopadu 1951. Velké mocenské přesuny a pády po zasedání Ústředního výboru KSČ 6. září 1951 a s nimi související změny politických metod komunistické strany však vyloučily realizaci uvedeného záměru. Stranická komise byla proto vystřídána komisí vládní, do níž bylo vybráno a vládou schváleno spolu s Ladislavem Štollem jako předsedou a Václavem Procházkou jako tajemníkem čtyřiadvacet osob.[6]

Ladislav Štoll byl do čela vládní komise postaven proto, aby byla dána záruka „odpovídající politické úrovně" a aby oproti starším vědeckým společnostem byla prosazena nová koncepce akademie. Celkově však Štoll podle svědectví pamětníka ve vládní komisi prokazoval svou neschopnost řídit a organizovat cokoli a při schůzích s oblibou opakoval běžné fráze.[7] Výběrem členů pro vládní komisi nebyla oblast vědy pokryta rovnoměrně. Přitom je však třeba vyzvednout, že mezi jejími členy byli vědci, kteří – jako například František Šorm, Ivan Málek, Jaroslav Böhm – již dříve i potom v rámci ČSAV prokazovali vynikající organizátorské schopnosti. Kladný moment spočíval i v tom, že práci komise mohlo ovlivňovat několik nekomunistů (Zdeněk Bažant st., Jaroslav Heyrovský, Vilém Laufberger, František Píšek, František Slavík a po Janu Rypkovi Antonín Salač). Jako celek vládní komise představovala dělný orgán, ve kterém každý jeho člen plnil značné množství úkolů.

Ladislav Štoll, předseda Vládní komise pro vybudování ČSAV, na fotografii z 50. let (foto viz Archiv Akademie věd ČR)

---

6 Patřili mezi ně (v pořadí podle zařazení do čtyř sekcí, jak bylo provedeno při prvním zasedání vládní komise, na prvním místě jsou vždy uvedeni předsedové sekcí) v matematicko-přírodovědecké sekci matematik Vojtěch Jarník, fyzikové Bedřich Goldschmied a Miloslav Valouch (ten však byl, právě tak jako chemik Jozef Vašátko, zařazen do početně slabé technické sekce k jejímu posílení), fyzik a fyzikální chemik Dionýz Ilkovič, fyzikální chemik Jaroslav Heyrovský, chemici František Šorm a Zdeněk Čekan (aspirant za mladé vědecké pracovníky) a mineralog František Slavík. Technické vědy byly zastoupeny pouze hydrologem Janem Smetanou, stavařem Zdeňkem Bažantem starším a hutníkem Františkem Píškem. Biologické vědy ve vládní komisi reprezentovali agrobiolog Antonín Klečka, fyziolog Vilém Laufberger, jakož i mikrobiologové Dionýz Blaškovič a Ivan Málek. Reprezentanty společenských věd byli archeolog Jaroslav Böhm, filolog Bohuslav Havránek, orientalista Jan Rypka, právníci Antonín Hobza a Viktor Knapp, historici Václav Husa a Miloš Gosiorovský a ekonom Jaroslav Koťátko. Po rezignaci Jana Rypky, podané údajně ze zdravotních důvodů, byl vládním usnesením z 25.3.1952 jmenován na jeho místo orientalista Jaroslav Průšek – možná hlavně proto, aby se spolu s ním do vládní komise dostal historik Josef Macek. Od 25.3.1952 přibyl do komise Antonín Salač, zabývající se antickým starověkem, snad aby se nezdálo, že se komise rozšiřuje jen o komunisty.

7 KNAPP, Viktor: *Proměny času: Vzpomínky nestora české právní vědy.* Praha, Prospektrum 1998, s. 136.

Vládní komise konala plenární zasedání, jichž se odbylo od ustavující schůze ve dnech 9. a 10. února 1952 do závěrečné schůze 9. listopadu téhož roku celkem osm, dále pak schůze užšího pracovního výboru[8] a schůze sekcí. Při své ustavující schůzi se vládní komise rozčlenila do čtyř sekcí – matematicko-přírodovědecké, technické, biologické a společenskovědní (biologická sekce byla záhy formálně označována jako druhá a technická sekce jako třetí). Některé útvary přibíraly již v květnu ke spolupráci další vědce. Od dubna do června 1952 se první a čtvrtá sekce diferencovaly do tří subsekcí, které se od konce srpna začaly scházet již jako zcela samostatné sekce. Vládní komise se pak členila do osmi sekcí, odpovídajících pozdějšímu členění ČSAV (I. matematicko-fyzikální, II. geologicko-geografická, III. chemická, IV. biologická, V. technická, VI. filozoficko-historická, VII. ekonomie a práva, VIII. jazyka a literatury).[9] Od té doby užší výbor vládní komise na základě úkolů uložených komisi 22. července 1952 vládou začínal plnit funkci prezidia akademie.

Výběr členů ČSAV ve vládní komisi

Vládní komise se při výběru členů necítila vázána předchozím rozhodováním komise stranické, i když tajemník vládní komise Václav Procházka jí dával k dispozici elaboráty vzniklé o rok dříve ve stranické komisi.[10] Z poslední verze osnovy zákona připravené stranickou komisí přijímala zpočátku ustanovení o zasloužilých členech, které „jmenuje jednou provždy při zřízení akademie prezident republiky z vědců, kteří pracemi prvořadého významu přispěli k pokroku vědy, aby tím byly oceněny jejich zásluhy".[11] V kruhu starších vědců však vznikal proti zavedení kategorie zasloužilých členů odpor. Když se proti ní počátkem dubna 1952 vyslovil i Zdeněk Nejedlý, „aby nová akademie neměla povahu zaopatřovacího ústavu", přestalo se s ní počítat.[12] Akademie se tak skládala z řádných členů a členů korespondentů, vedle nichž bylo možno volit také čestné členy.

---

8 Za členy užšího pracovního výboru, později zvaného zkráceně jen užší výbor, byli při ustavující schůzi vládní komise 10.2.1952 zvoleni Vojtěch Jarník, Ivan Málek, Antonín Klečka, Miloslav Valouch, Jaroslav Böhm, Viktor Knapp, František Šorm, Jan Smetana, Václav Husa a Bohuslav Havránek, tedy výlučně členové KSČ. Dne 29.5.1952 byl plénem vládní komise kooptován Bedřich Goldschmied.

9 Všechny citované zápisy o schůzích složek vládní komise, uložené v jejím fondu v Archivu Akademie věd ČR v Praze, lze snadno vyhledávat pomocí inventáře. Některé jejich série nejsou uchovány v úplnosti.

10 Jeden takový elaborát byl zjištěn v písemnostech Jaroslava Böhma, které jsem studoval již v době, kdy ještě byly uloženy v Archeologickém ústavu, event. později i v Archivu AV ČR. S ohledem na to, že před odevzdáním této statě do tisku ještě nebyly uspořádány, nemohu uvádět jejich signatury.

11 *Archiv Akademie věd ČR*, Praha (dále *A AV ČR*), fond Vládní komise pro vybudování ČSAV (dále vládní komise), karton (k.) 2, skupina 5a/3, osnova zákona o ČSAV z března 1952.

12 *Tamtéž*, fond VI. sekce ČSAV, inv. č. 1, nepodepsaná kopie strojopisného záznamu ze 4.4.1952 zachycující stanovisko Z. Nejedlého k osnově zákona schválené vládní komisí 29.3.1952.

Vládní komise se začala všemi svými základními úkoly (organizování konferencí a porad s vědeckými pracovníky jednotlivých oborů, příprava zákona o ČSAV, výběr pracovišť, návrhy na složení členské základny) zabývat hned po svém vzniku. Plénum komise iniciovalo 10. března 1952 zahájení přípravných prací ve sledované oblasti usnesením, že „jednotlivé sekce vypracují návrh nejlepších pracovníků svých vědeckých úseků jako materiál pro výběr akademiků",[13] samo se však k jednání o výběru (především řádných) členů sešlo až 8. září, kdy už věc dosti spěchala, neboť definitivní návrh na personální složení akademie měl být vyhotoven do 25. září 1952.[14]

Nejprve bylo zapotřebí ujasnit postup při výběru. Sekce pro matematiku a přírodní vědy hned 14. března 1952 v návaznosti na usnesení pléna z 10. března doporučila, aby každá sekce předkládala návrhy na členy akademie ve svém oboru, s výjimkou členů sekce. O členech sekcí měl jednat užší výbor, o členech užšího výboru měl rozhodovat předseda vládní komise a o předsedovi vládní komise vláda (předseda vlády). Toto obecně přijímané doporučení bylo 8. září 1952 pozměněno v tom smyslu, že členy užšího výboru měla navrhnout komise ve složení Ladislav Štoll (předseda), Zdeněk Nejedlý a Václav Kopecký. Tato komise se však nesešla a o zařazení členů užšího výboru, jak je patrné z dosud nevyužitých pramenů, rozhodl sám Štoll, kdežto o členství Ladislava Štolla rozhodoval politický sekretariát ÚV KSČ.

Výběr členů pro novou akademii se odehrával ve dvou (u některých sekcí spíše ve třech) etapách. V první, jež trvala od března do června, případně počátku července, jednotlivé sekce připravovaly, mnohdy za účasti širšího okruhu vědců ze svých oborů, celkové přehledy významných pracovníků svých disciplín a sestavovaly jejich pořadníky. Jako východisko jim často sloužily členské seznamy Královské české společnosti nauk (KČSN), České akademie věd a umění (ČAVU), Masarykovy akademie práce (MAP) a Československé národní rady badatelské (ČSNRB), někdy i seznamy vysokoškolských učitelů. Příprava konečných návrhů se stala pro všechny sekce závaznou v prázdninových měsících nebo nejpozději počátkem září, protože plénum vládní komise je muselo mít před svým jednáním 8. září 1952 k dispozici. Tehdy a ve dnech či týdnech bezprostředně následujících se sice ještě seznamy měnily, ale až na změny týkající se lékařů šlo jen o drobné doplňky, či spíše o přesuny mezi oběma kategoriemi členů.

Podle dokumentů, které jsou k dispozici, se dá u většiny sekcí (zpočátku čtyř, po rozčlenění první a čtvrté osmi) sledovat, jak postupoval výběr od samého počátku až ke konečným návrhům, vzhledem k rozsahu studie to však nelze detailně objasňovat. Stručně řečeno, v první „velké" sekci a v jejích odnožích, tedy v subsekcích matematicko-fyzikální, geologicko-geografické a vcelku též chemické, koneckonců i v technické sekci, kde všude nepříznivé vnější vlivy hrály poměrně malou úlohu, postupoval výběr členů účelně, s úsilím o maximální objektivitu a – nehledě na ojedinělé komplikace – bez nesnází. Ze zlomkovitých pramenů se vynořuje dosti

13 *A AV ČR*, fond vládní komise, usnesení z jednání pléna 10.3.1952.

14 Není jisto, zda termín 25.9.1952 byl alespoň u akademiků dodržen. Ještě v říjnu byly zřejmě v již předložených návrzích na akademiky prováděny změny, a to neformálním způsobem (při osobním styku L. Štolla s tajemníkem ÚV KSČ Václavem Davidem, který pro jednání politického orgánu připravoval ke schválení předložené návrhy).

mlhavý obraz o vývoji ve společenskovědní sekci, kde účastníci jednání kolísali a museli překonávat vzájemné rozpory a kde početné skupiny osob již schválené za členy byly vyřazovány a dílem opět zařazovány do výběru.

O tom, zda a jak se do srpna 1952 výběrem členů zabýval užší výbor, nevíme nic, jelikož zápisy o jeho zasedáních v prvních měsících činnosti se nevedly a teprve od 25. srpna 1952 se dochovaly alespoň záznamy jeho usnesení. Právě toto sezení ze sklonku srpna zřejmě mělo rozhodující význam pro další postup a usměrnilo sekce při jejich výběru. Necelá desítka zápisů z doby mezi 25. srpnem a 3. listopadem 1952 dokládá, že se užší výbor k této problematice často vracel. Osmého září, když již bylo zřejmé, že by se kvůli těžkopádnosti pléna nedodržel termín pro odevzdání návrhů na řádné členy do 25. září, požádal Ladislav Štoll plénum vládní komise o souhlas, „aby byl užší výbor zmocněn k provedení případného přeřazení korespondentů mezi akademiky ve výjimečných případech, vyžádá-li si to situace".[15] Tato vyžádaná koncese byla však v příštích týdnech překračována. K posílení pravomoci předsedy vládní komise přispělo usnesení užšího výboru z 15. září 1952, podle nějž zodpovídal za konečnou redakci návrhu Štoll, který byl současně předsedou kádrové komise.

Další výklad v obrysech zaznamenává, jak byl výběr členů ovlivňován politickými okolnostmi, a zběžně se dotýká i otázky vztahů zřizované ČSAV k předpokládaným oborovým akademiím a k vědcům ze Slovenska. Tu ovšem jde spíše jen o registraci problémů, nikoli o jejich náležité objasnění, které by si vyžádalo speciální studii.[16] Opomenuta musí zůstat řada zajímavostí, k nimž patří například fakt, že doporučení k volbě přicházela také od komise pro státní ceny při Úřadu předsednictva vlády, která mohla oceňovat jedině výkony z roku 1951, nikoli – jak jí někteří navrhovatelé doporučovali – celkové životní dílo, anebo že se ještě 8. září 1952 vážně počítalo s řádným členstvím Maxe Švabinského a Petra Bezruče.

Uplatňování politických kritérií a intervence v komisi

Poúnorový režim začal na počátku padesátých let pospíchat se zřízením nové akademie nejen proto, aby vytvořil podmínky pro rozvoj vědy, ale také z toho důvodu, aby si z akademie vytvořil nástroj pro její politické ovládání. Ve vládní komisi bylo celkové politické ovzduší poněkud uvolněnější a vědě příznivější než o rok dříve v komisi stranické. Při výběru členů si nicméně obě komise počínaly celkem shodně. Snažily se totiž získat ke spolupráci při budování nové akademie význačné, obvykle předem vytipované vědce, přičemž u přírodovědců (a pod vlivem Zdeňka Nejedlého i u historiků) se nezřídka dosti velkoryse přehlížely jejich dávnější i současné politické postoje, které by jim mohly být na přítěž; u členů

---

15 *A AV ČR*, záznam z jednání pléna vládní komise 8.9.1952.

16 Všechny další výklady, pokud neodkazují na jiné prameny, využívají kromě zápisů ze schůzí orgánů vládní komise především souhrnných návrhů vzniklých mezi počátkem září a počátkem listopadu 1952. Jsou uloženy v *A AV ČR*, fond vládní komise, k. 4, skup. 5c/11 a zčásti dochovány i v jiných fondech tohoto archivu. Práce s těmito dokumenty vyžaduje velkou kritickou obezřetnost.

korespondentů však v důsledku vnějšího zásahu došlo ke zpřísnění politických i odborných kritérií. Do značné míry tak platí, že udělování členství v akademii fungovalo jako politický nástroj, s jehož pomocí mohli být vyzvedáváni lidé, jimž chtěl režim prokázat přízeň, zatímco „nedůvěryhodným" se této pocty nedostalo.

V československé vědě obecně panoval v roce 1952 silný odpor k likvidaci jejích dosavadních zastřešujících institucí. I přímo ve vládní komisi zasedaly tři osoby, které jako funkcionáři zanikajících vědeckých institucí byly v rozporné situaci a nechtěly zvedat ruku pro postup namířený proti nim (byli to profesoři Vilém Laufberger, poslední hlavní tajemník KČSN, Zdeněk Bažant, poslední předseda druhé třídy ČAVU, a Antonín Salač, poslední předseda třetí třídy ČAVU; členy vládní komise se však stali nikoli jako reprezentanti institucí, nýbrž každý za svou osobu). Komunistický funkcionář Václav Pelíšek, který již roku 1951 jako pracovník Barešova Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ pověřený péčí o vědu zaujímal význačné postavení ve stranické komisi pro zřízení ČSAV, ve zprávě pro svého nadřízeného naznačil, jak postupovat vůči významným váhajícím osobnostem: „dát předběžně a vhodným způsobem jistotu některým největším současným postavám naší vědy o jejich členství v akademii".[17] Starostlivost a péče o tyto osobnosti přinášela někdy plody. Pelíšek zřejmě pociťoval uspokojení, když se mu profesor Jaroslav Heyrovský svěřil, že „ztrácí vůči komunistům svoji ostražitost, která v něm byla a nyní se láme".[18]

Zápisy o schůzích orgánů vládní komise (s výjimkou společenskovědní sekce) vzbuzují dojem, jako by komunisté společně s nekomunisty leckdy i v choulostivých politických otázkách táhli za jeden provaz. Vypouštěním jakýchsi zkušebních balonků – v případě objevitele magnetronu (speciální elektronky významné pro konstrukci radaru) Augusta Žáčka, z důvodů politických a zčásti snad i osobních těžce pronásledovaného, nebo i Alberta Pražáka, předsedy sovětskou stranou ostouzené České národní rady z roku 1945, a jiných osobností – členové vládní komise společně sondovali půdu, kam až ve svých návrzích mohou zajít. Politická sféra, bezprostředně reprezentovaná Ladislavem Štollem, za nímž stál zejména Václav Kopecký a Zdeněk Nejedlý, ale i zmíněným „stalinistickým ohařem" Václavem Pelíškem, nebyla ochotná k ústupkům tam, kde by se výběr členů dostal do střetu s dobovými ideologickými kampaněmi nebo kde by mohl narušit „bratrské" spojenecké svazky, ale jinak leckdy dávala najevo porozumění či ochotu ke kompromisům. Tak se například mohl stát akademikem matematik Bohumil Bydžovský, i když osud jeho řádného členství v ČSAV v rozhodující chvíli doslova visel na vlásku. Významný kompromis spočíval v rozhodnutí, že se někteří mezinárodně uznávaní vědci, nad nimiž se vznášely rozmanité pochybnosti, nedostanou do akademie hned v první etapě na základě jmenování prezi-

---

17 *Národní archiv* (dále *NA*), fond 19/7 (Kulturní a propagační a ideologické oddělení ÚV KSČ), inventární číslo (inv. č.) 733, zpráva o přípravách k vybudování akademie věd ze dne 20.3.1952, vypracovaná V. Pelíškem pro tajemníka ÚV KSČ Bedřicha Vodu-Pexu. Pelíšek nebyl členem vládní komise, účastnil se však příprav jejích zasedání i některých zasedání jejího pléna, jakož i porad komunistické skupiny v komisi.

18 Výrok Jaroslava Heyrovského je uveden v jeho kádrové charakteristice připravené jako podklad k jeho volbě akademikem. Je uložena spolu s ostatními v *NA*, fond 02/5 (Politický sekretariát ÚV KSČ 1951–1954), svazek (sv.) 42, inv. č. 125, bod 22.

dentem republiky, ale až pozdější volbou. To se týkalo na prvním místě botanika Bohumila Němce, jelikož bylo nemyslitelné, aby člověka, který byl kandidátem pravicových stran v prezidentské volbě roku 1935, jmenoval Klement Gottwald.[19]

Vedle tlaků na pominutí některých osob, které v biologické sekci znemožnily i volbu paleontologů Ferdinanda Prantla a Maurice Remeše a u chemiků Viktora Ettela, z oblasti politiky tu a tam přicházely opačné podněty směřující k tomu, aby ten nebo onen jednotlivec byl zvolen. Takový zájem se týkal zejména právníka Vladimíra Procházky, který údajně ve funkci československého velvyslance ve Spojených státech sklidil takovou ostudu, že musel být odvolán, ovšem díky jeho domácím kontaktům mu kynula budoucnost v ČSAV.[20] Je zajímavé, že pod politickým tlakem došlo i k volbě již devětasedmdesátiletého právníka Václava Hory, nekomunisty a posledního Velkého mistra Národní velké lóže československé, která se dobrovolně rozešla v říjnu 1938. Viktor Knapp ve svých vzpomínkách konstatoval, že Hora byl roku 1952 již úplně sklerotický; nedoznal však, že se o jeho volbu přičinil právě on, pravděpodobně pod tlakem ministra spravedlnosti Štefana Raise, který jako člen Právní rady ÚV KSČ vzbuzoval u Knappa pocit, že jeho členství v ČSAV není jisté.

Viktor Knapp označil výběr členů ČSAV za *Kuhhandel* a napsal, že pod patronací Ladislava Štolla, zbožně obracejícího oči k nebi a neustále opakujícího, že se do akademie musí volit nejlepší z nejlepších, členové vládní komise „vybírali ty nejlepší z nejlepších podle toho, koho doporučili různí straničtí funkcionáři a jejich pomocníci, a podle toho, kdo byl zadobře s jednotlivými členy komise, a tak dál".[21] V tomto svědectví se však až příliš obráží počínání samého pisatele. Celkově se zdá, že politické intervence ve prospěch jednotlivců nehrály při výběru větší roli než někdy ne dost adekvátní hlediska a zájmy uplatňované jednotlivými členy vládní komise.[22]

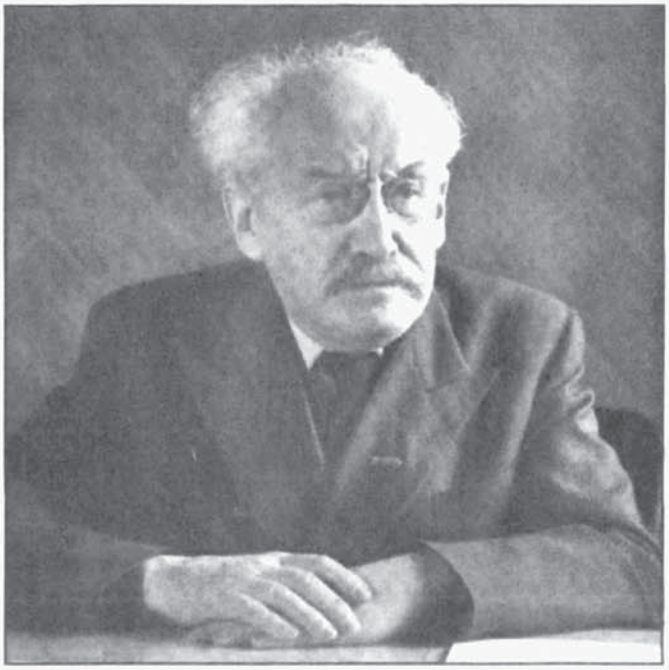
---

19 Biologická sekce ještě 5.9.1952 počítala s členstvím Bohumila Němce a botanika Josefa Podpěry. Ti se však do seznamů projednávaných 8. září nedostali a byli pak zvoleni akademiky v roce 1953. U Podpěry, člena KSČ od března 1948, který se snažil (jak konstatovaly „kádrové posudky") za každou cenu vyjít s každým režimem, mohla hrát roli jakási pochybnost nad jeho protektorátní minulostí (*A AV ČR*, fond vládní komise, osobní fascikl J. Podpěry ve spisech členů ČSAV s posudky a vlastním Podpěrovým životopisem, akcentujícím jeho socialistické smýšlení a dlouhodobou orientaci k „leninismu-stalinismu"). Zdá se, že nějaké důvody ležící mimo oblast vědy mohly vést k uplatnění obdobného přístupu u technika Stanislava Bechyněho, akademika z roku 1953, ale snad i u některých z těch, kteří se roku 1953 stali jen členy korespondenty, což lze pokládat za doložené u chemika Viktora Ettela.

20 Ostudnou nástupní audienci Vladimíra Procházky u amerického prezidenta Harryho Trumana a jeho odvolání, jakož i politické tlaky na jeho zvolení akademikem, zaznamenal V. Knapp (*Proměny času*, s. 136–138). Vladimír Procházka bývá někdy zaměňován s Václavem Procházkou. Tak Alena Míšková (ČAVU a ČSAV, s. 121) mylně řadí Vladimíra Procházku namísto Václava Procházky mezi členy vládní komise.

21 *Tamtéž*, s. 137.

22 Neobešlo se to občas bez „rodinkaření". Řediteli Národní galerie Vladimíru Novotnému, u něhož to s vědeckou činností nebylo právě slavné, jízlivé kuloáry – s ohledem na jeho vztah k čelnému činiteli vládní komise Jaroslavu Böhmovi – přiřkly titul „švagr korespondent". Podle ne zcela určité výpovědi pamětníka ani postoj právníka Antonína Hobzy k Josefu Turečkovi nebyl ovlivněn jen vztahem učitele k žákovi.

Zdeněk Nejedlý, první prezident ČSAV (foto viz Zdeňku Nejedlému Československá akademie věd: Sborník prací k sedmdesátým pátým narozeninám. *Praha, Nakladatelství ČSAV 1953)*

Mimořádný vliv na výběr členů měl Zdeněk Nejedlý, který se pokládal za zvláště kvalifikovaného pro posuzování, kdo pro novou akademii může přicházet v úvahu.[23] Přičiněním Nejedlého se dostali mezi řádné členy akademie mnozí jeho generační vrstevníci, a to někdy díky ryze osobním sympatiím z dávných let. Přátelské vztahy s Nejedlým, nahodilé sepětí dotyčného s jeho minulými snahami, dokonce i mylné přesvědčení, že ho kdysi podporoval, mohly jednotlivci zajistit vlivnou přízeň bez ohledu na politický profil – právě tak jako jiné nahodilé okolnosti mohly mít za následek nepřízeň. V historických disciplínách, které komunistická strana neměla tolik na mušce, se Nejedlý odvážil zaštítit třeba i člověka vystupujícího kdysi proti ní.[24]

---

23 Toto své přesvědčení Nejedlý vyjádřil již roku 1949 v dopise adresovaném Gustavu Barešovi (srv. BERAN, Jiří: Z korespondence Zdeňka Nejedlého o přípravách k zřízení Československé akademie věd r. 1949. In: *Archivní zprávy ČSAV*, č. 16 (1985), s. 55). Nejedlý uplatňoval svůj vliv, zejména v diskusích se Štollem, Jaroslavem Böhmem a jinými, zřejmě natolik nenápadně, že Václav Procházka v rozhovoru s Jindřichem Schwippelem v první polovině 70. let (jeho záznam je uložen v audiosbírce *Archivu AV ČR*) tvrdil, že Nejedlý vládní komisi do jejího výběru takřka nezasahoval, což neodpovídá skutečnosti. Nejedlý přitom někdy zřejmě byl ochoten změnit své vlastní stanovisko. Podle osobního sdělení Josefa Macka z roku 1985 nejprve nebyl nakloněn tomu, aby se členem ČSAV stal historik Rudolf Urbánek, nakonec se však prý dal Mackem přesvědčit; s přímluvou za členství Františka Michálka Bartoše však Macek narazil u Nejedlého na odpor.

24 O těchto subjektivně motivovaných přístupech Nejedlého k různým lidem viz POLIŠENSKÝ, Josef: *Historik v měnícím se světě*. Praha, Univerzita Karlova 2001, s. 189.

Jinak tomu bylo u filozofů. Nejedlého odpor proti takzvané školské filozofii[25] i možná osobní nestatečnost a neochota pálit si prsty v ožehavých otázkách přispěly k tomu, že se nepřipouštěly ani návrhy na členství osob, které měly za první republiky blízko k politické levici a které po roce 1945 leckdy poctivě usilovaly o přechod na marxistické pozice. U historiků ovšem spíše ustupovala do pozadí jejich politická minulost i někdejší antikomunistické výpady, zatímco sklon filozofů ke kritickému uvažování se v ovzduší stalinismu jevil jako nanejvýš nebezpečný. Ostatně právě v postojích vůči filozofii a politické ekonomii jako klíčovým oborům společenských věd byla vládní komise nejvíce svázána, jelikož coby jejich závazný metodologický základ byl předepsán stalinský marxismus. (Svou roli přitom mohlo sehrát i tradičně antifilozofické založení české vědy.) Ještě hůře na tom byli sociologové; vzhledem k odmítavému postoji poúnorového režimu vůči sociologii nebylo divu, že před jejími reprezentanty zůstávaly brány akademie v roce 1952 zcela uzavřeny.[26] Z přírodovědců byli ideologickému tlaku nejvíce vystaveni biologové, respektive ti z nich, kteří se „zapletli" s genetikou, vědecky právě „vyvrácenou" učením Trofima D. Lysenka. Jinak vcelku platilo, že u exaktních, ideologicky nezatížených oborů měla vládní komise poměrně velkou volnost při výběru členů.

Oborové akademie a vědci ze Slovenska

Vládní komise přihlížela při svých úvahách o výběru členů k tomu, zda budou vedle Československé akademie věd zřizovány ještě další, oborové akademie. Konkrétně přicházely v úvahu akademie zemědělských a lékařských věd, o jejichž účelnosti bylo mnoho diskusí i pochybností. Záhy se začaly projevovat obavy, že by nadměrná nominace lékařů do ČSAV mohla ohrozit vznik lékařské akademie, a došlo k velkému škrtu. Z lékařů se tak v roce 1952 stal akademikem jedině Josef Pelnář. Ze zemědělských odborníků byl zvolen členem korespondentem pouze agrobiolog Antonín Klečka. Teprve 21. listopadu 1954, kdy již bylo rozhodnuto, že se akademie lékařských věd zřizovat nebude, přibylo do ČSAV volbou deset řádných členů z řad lékařů. Československá akademie zemědělských věd, zřízená téměř současně s ČSAV, působila celkem deset let. Poté co v roce 1962 zanikla, bylo zvoleno třináct členů korespondentů ČSAV z oblasti zemědělských a lesnických věd; předseda ČSAZV Antonín Klečka, silně roztrpčený zrušením své instituce, se stal akademikem ČSAV.

Při výběru slovenských vědců, respektive vědců ze Slovenska, měli v přírodovědních oborech vlivné slovo zejména virolog Dionýz Blaškovič a chemik Jozef Vašátko (původem Čech, který teprve v roce 1945 přešel do Bratislavy), ve spo-

---

25 O Nejedlého postoji k filozofii po roce 1945 viz KŘESŤAN, Jiří: Nejedlého projev „Slovo o české filozofii" v historickém kontextu. In: ZILYNSKÁ B. – SVOBODNÝ, P. (ed.): *Věda v Československu v letech 1945–1953*, s. 307–319.

26 O potlačování sociologie po únoru viz PETRUSEK, Miloslav: Co bylo, když sociologie nebyla: Osudy zakázané a zhanobené vědy 1948–1963. In: BARVÍKOVÁ, Hana (ed.): *Věda v Československu v letech 1953–1963: Sborník z konference. Praha, 23.–24. listopadu 1999.* Praha, Archiv Akademie věd ČR – Arenga 2000, s. 35–49.

lečenskovědní sekci zprostředkoval informace o některých vědcích Miloš Gosiorovský. Ve výsledku se roku 1952 stali řádnými členy ČSAV právě Blaškovič s Vašátkem a vodohospodář Štefan Bella (který však zemřel již koncem toho roku). O hodnosti akademika se zřejmě uvažovalo také u pedagoga a náměstka ministra školství Ondreje Pavlíka, užší výbor vládní komise však 20. října 1952 doporučil Pavlíka „navrhnout nejvýše jako korespondenta". Zdá se, že tento verdikt ovlivnily určité osobní vlastnosti kandidáta, které již v roce 1951 proti němu silně popudily Zdeňka Nejedlého.[27] Spolu s obtížně prosazovaným Pavlíkem byli 18. listopadu 1952 zvoleni za členy korespondenty matematik Štefan Schwarz, fyzik a fyzikální chemik Dionýz Ilkovič, technik Jozef Čabelka, filozof Igor Hrušovský a právník Štefan Luby.

Výsledky snah vládní komise zohlednit v personálním obsazení ČSAV slovenské vědecké kapacity byly – z důvodů na ní do značné míry nezávislých – poněkud rozpačité. Velmi nápadná, avšak pro svou dobu příznačná, byla absence významného slovenského historika Daniela Rapanta, člověka nekompromisních demokratických názorů, roku 1950 zbaveného možnosti přednášet, který se nikdy nestal členem ČSAV.[28] Pozornost zasluhuje i fakt, že orientalista Ján Bakoš, zmiňovaný v přípravných materiálech vládní komise zpočátku dokonce jako akademik, byl přeřazen mezi členy korespondenty a nakonec roku 1952 vyšel zcela naprázdno. Původně se nepodařilo prosadit ani členství bratislavského paleontologa profesora Dmitrije Andrusova, který byl vysoce ceněn i českými geology. První „velká" sekce i z ní vyčleněná sekce geologicko-geografická s jeho členstvím v ČSAV najisto počítaly, avšak Andrusov byl v létě 1952 ze seznamů vypuštěn. Miloš Gosiorovský se v plénu vládní komise 8. září 1952 stavěl za to, aby byla znovu prošetřena možnost zařadit jej do návrhu. Zápis o schůzi užšího výboru z téhož dne prozrazuje, že Václav Pelíšek dostal za úkol požádat o vyjádření k této kandidatuře Komunistickou stranu Slovenska. Kladné stanovisko zřejmě nesdělila, nejspíše byl na závadu jeho původ,[29] a tak se Andrusov stal členem korespondentem až v roce 1956.

---

27 U Ondreje Pavlíka, jenž působil jako Nejedlého náměstek na ministerstvu školství v letech 1950 a 1951, se zřejmě k jeho zásadovosti družily silné ambice a sklon ke konfliktnímu vystupování, což mu bylo vytýkáno také na Slovensku. Nejedlý původně s příchodem Pavlíka do funkce souhlasil, avšak když se Pavlík proti jeho dosavadním oblíbencům snažil na ministerstvu prosazovat nové pořádky, pobouřený Nejedlý požadoval na Václavu Kopeckém, který řídil ministerstvo po dobu Nejedlého nemoci, aby ho urychleně odvolal. (Doklady vztahující se k odvolání Pavlíka z funkce jsou uloženy v *NA*, f. 02/5, sv. 11, inv. č. 72, záznam z jednání politického sekretariátu ÚV KSČ 5.12.1951, bod 0, přílohy pod bodem 19a.)

28 Charakteristika D. Rapanta viz PERSTICKÁ, Dagmar: *Osobnosti: Nositelé Řádu Tomáše Garrigue Masaryka 1991 a 1992*. Brno, Státní vědecká knihovna 1993, s. 207–209.

29 Andrusov se narodil 7.11.1897 v estonském Tartu. Již jeho otec byl vynikající ruský geolog, univerzitní profesor a akademik. Syn, zapojující se již od raného mládí do výzkumných prací a podnikající i řadu studijních cest, získal roku 1925 doktorát přírodních věd na Karlově univerzitě v Praze, kde začínal i svou vědeckou kariéru.

Politické projednávání návrhu na řádné členy a funkcionáře ČSAV. Odmítnutí kandidatury Ladislava Štolla

Vládní komise nakonec navrhla ke jmenování řádnými členy ČSAV celkem pětapadesát vědců (z toho osmnáct členů KSČ), což bylo méně, než se původně předpokládalo.[30] Zřejmě za tím stála úvaha, že v brzkých volbách budou zvoleni další význační vědci, kteří nejsou patřičně způsobilí pro jmenování prezidentem republiky. První volby v ČSAV se však ve skutečnosti konaly až po roce od jejího vzniku.

Vládní komise předkládala i návrh na výběr dvanácti čelných funkcionářů ČSAV, mezi nimi osmi komunistů. U prezidenta ČSAV se rozumělo samo sebou, že nelze uvažovat o nikom jiném než o Zdeňku Nejedlém. Nejedlý byl pokládán za nejvhodnějšího kandidáta především z politických důvodů, u části vědecké obce si však zjednal značný respekt i díky svému sepětí s dosavadními vědeckými institucemi. Rád vyzvedal, že když se roku 1904 stal mimořádným členem Královské české společnosti nauk, byl nejmladším členem evropských učených společností. Zakládal si také na tom, že je od roku 1945 prezidentem České akademie věd a umění, i když tuto funkci již v předúnorové době odbýval tak, že při druhé volbě 10. prosince 1947, za demonstrativní neúčasti členstva, byl zvolen jen slabou čtvrtinou členů oprávněných k volbě. Po únoru byl ochoten ukazovat se ve své prezidentské funkci na veřejnosti, ale jinak se k úkolům a povinnostem prezidenta ČAVU znal stále méně. Jako ministr školství, věd a umění a současně prezident ČAVU měl celkem příhodné podmínky k uskutečňování potřebných změn v institucionální výstavbě československé vědy, avšak nevykonal v tomto ohledu prakticky nic (právě nečinnost Nejedlého a jeho ministerstva poskytla podnikavému Václavu Procházkovi příležitost, aby inicioval vznik stranické komise pro zřízení ČSAV). Když byla zřízena Vládní komise pro vybudování ČSAV, Nejedlý přispěchal s programovým spisem *Vybudujeme Československou akademii věd*, aby se tak dostal formálně do čela vznikající instituce.[31] Vyostřená kritika České akademie věd a umění v této stati však zmátla legislativce připravující text zákona o ČSAV natolik, že v něm pominuli tezi o návaznosti ČSAV na KČSN a ČAVU, prosazenou Nejedlým již do osnovy zákona připravované za působnosti stranické komise pro zřízení ČSAV. Nejedlý pak musel vynaložit mnoho úsilí, aby zabránil důsledkům své vlastní jednostrannosti, což o měsíc zdrželo legislativní práce vládní komise.

---

30 Vládní komise usuzovala, že „kádrová situace" umožňuje navrhnout 70 akademiků a 80 členů korespondentů, což se souhlasem přijímaly i vládní kruhy. K tomu viz *A AV ČR*, vládní komise, k. 2, skupina 5a/3, informace o osnově zákona o ČSAV zaslaná 11.6.1952 V. Procházkou náměstkovi předsedy vlády Z. Fierlingerovi; *NA*, fond Úřad předsednictva vlády – Tajné (dále ÚPV-T), k. 758, inv. č. 520/13, prodomát pracovníka ÚPV J. Krásného vypracovaný před návštěvou zástupců vládní komise u předsedy vlády 10.9.1952.

31 Viz BERAN, Jiří: Zdeněk Nejedlý v institucionálním vývoji české vědy v letech 1945–1952. In: *Dějiny věd a techniky*, roč. 33, č. 3 (2000), s. 121–145.

Přijetí úřadu prezidenta ČSAV si vynutilo citelné změny ve vykonávání dalších jeho veřejných funkcí. Nejedlý byl od roku 1951 vážně nemocen a na podzim 1952 jeho zdravotní obtíže nejenže neustupovaly, ale spíše se ještě stupňovaly.[32] Nebylo proto myslitelné, aby pokračoval i ve funkci ministra školství, věd a umění.[33] Vedoucí činitelé KSČ přitom zřejmě necítili rozpaky nad jeho uvolněním, neboť nemohli již po léta nepozorovat, že se Nejedlý jako politický rétor osvědčuje podstatně lépe než při plnění svých organizátorských úkolů. Jako určitou náplast ho 31. ledna 1953 na několik měsíců jmenovali náměstkem předsedy vlády a od 14. září 1953 mu pak doživotně ponechali ministerský titul, pro chod státních záležitostí to však již nemělo celkem žádný význam. Akademii věd tak Nejedlý dostal vlastně jako politickou výslužku, aby měl prostor pro uplatňování své zkomírající aktivity a stařeckých vrtochů, za to, že dodával rétorického lesku komunistické politice po únoru 1948 a pomáhal zdůvodnit různé její těžko ospravedlnitelné kroky (včetně vykonstruovaných politických procesů).[34]

Fyziolog Vilém Laufberger, první zástupce prezidenta ČSAV (foto viz Archiv Akademie věd ČR)

Za prvního náměstka prezidenta ČSAV byl navržen poslední hlavní tajemník Královské české společnosti nauk, fyziolog Vilém Laufberger, vynikající vědec i člověk, ale také známý popleta, který později na valném shromáždění ČSAV při vzdávání pocty zemřelým uváděl i jméno člověka sedícího v sále.[35] Druhým náměstkem prezidenta byl jmenován archeolog

---

32 Roku 1951 byl Nejedlý stižen infarktem myokardu (k tomu viz KŘESŤAN, Jiří: Zdeněk Nejedlý v posledních letech života: Dotyky s vědou (1953–1962). In: BARVÍKOVÁ, H. (ed.): *Věda v Československu v letech 1953–1963*, s. 471; srv. též Křesťanovu stať v tomto čísle *Soudobých dějin*). Při společné schůzi politického a organizačního sekretariátu ÚV KSČ 10.10.1952 podával Antonín Novotný zprávu o jeho zdravotním stavu, na jejímž základě vedení KSČ požádalo soudruhy v Moskvě o vyslání sovětského specialisty k léčení Nejedlého (*NA*, f. 02/5, sv. 41, inv. č. 120, bod 0). Sám Nejedlý, jak dokládají deníkové záznamy jeho zetě Jaroslava Kojzara, cítil na podzim 1952 potřebu ulevovat si při výkonu svých funkcí, jak se jen dalo (neúplnou xerokopii Kojzarova rukopisu, jehož originál je zatím nezvěstný, mi laskavě poskytl Jiří Křesťan).

33 Podle určitých náznaků, připomínaných zejména J. Křesťanem, však Nejedlý opouštěl svou ministerskou funkci i z toho důvodu, že odmítal chystanou reformu školství.

34 Jaké bezútěšné nálady vyvolával Nejedlý v ČSAV svým počínáním i svou nemohoucností, zaznamenal V. Knapp (*Proměny času*, s. 147). Nejen v prezidiu ČSAV, ale i na jejích odlehlých pracovištích, bývalo v 50. letech cítit, jak svízelně tato instituce spolu se svým prezidentem a některými jeho protežovanými generačními druhy prožívá problémy jejich stáří.

35 *Tamtéž*. Podle Knappa všichni měli Laufbergera rádi, ale jako funkcionáře ČSAV ho nikdo nebral vážně. Na jeho vědeckém díle je oceňován „hledačský cit, kterým dovedl s předstihem odhadnout světové trendy ve vývoji fyziologie" a díky kterému může být pokládán za pokračovatele J. E. Purkyně (DOSTÁLEK, Ctibor: Předmluva: In: LAUFBERGER, Vilém: *Malá tajemství života*. Praha, Academia 1990, s. 1 n.).

Jaroslav Böhm, který se plně osvědčil při práci vládní komise svou výkonností i diplomatickými vlohami. Předpoklady k tomu, aby se slabiny v činnosti řídícího orgánu ČSAV neprojevovaly přespříliš, vytvářel návrh na ustanovení energického Františka Šorma do funkce hlavního sekretáře. Ještě z doby před konečným politickým projednáním připravených návrhů pocházejí jisté doklady o nesouladu mezi stanovisky vládní komise a politických orgánů vůči osobě předsedy sekce jazyka a literatury. Tato sekce zřejmě počítala s předsednictvím jazykovědce Františka Trávníčka, namísto toho však v jejím čele měl stanout Ladislav Štoll.[36] Nakonec však v důsledku dalšího vývoje situace zůstalo při původně navrženém řešení.

Archeolog Jaroslav Böhm, druhý zástupce prezidenta ČSAV (foto viz Archiv Akademie věd ČR)

Dříve než se jmenováním řádných členů a funkcionářů ČSAV zabývala vláda, jejíž jednání o věci mělo jen formální význam, musel návrh schválit politický sekretariát ÚV KSČ. Pro jeho jednání, které se uskutečnilo 1. listopadu 1952, měl tajemník ÚV KSČ Václav David připraveny podklady se svým vyjádřením již 23. října.[37] Podle jeho zjištění asi polovina navržených akademiků byla členy některých církví, řada z nich za předmnichovské republiky působila v zednářských lóžích. Zastoupení komunistů v akademii se mělo poněkud zvýšit po zvolení dopisujících členů, mezi nimiž bylo podle Davidova konstatování více členů strany a vůbec pokrokových lidí.

Dalo by se předpokládat, že politický orgán bude při posuzování předloženého návrhu na řádné členy posuzovat především předpoklady nekomunistů a eventuálně provádět zásahy v jejich řadách. Kupodivu tomu bylo spíše naopak. Zvlášť velké překvapení vyvolává fakt, že z návrhu na řádné členy byl vyškrtnut „vynikající marxistický znalec české literatury a její průkopnický hodnotitel" Ladislav Štoll (jak se uvádělo v doporučení vládní komise). Jeho absence mezi členy ČSAV po roce 1952 se v literatuře obvykle přecházela mlčky jako samozřejmost

---

36 Jako jediný doklad tohoto posunu je k dispozici kopie návrhu na funkcionáře ČSAV (*NA*, f. ÚPV-T, k. 758, inv. č. 520/13). Na tomto dokumentu byl z návrhu jako předseda VIII. sekce vyškrtnut Trávníček a připsán Štoll. Podle zběžného přípisku tužkou se návrh zřejmě projednával 21.10.1952 u náměstka předsedy vlády Zdeňka Fierlingera za přítomnosti Václava Kopeckého, Ladislava Štolla, Františka Šorma, Jaroslava Böhma, Ivana Málka a J. Krásného.

37 *NA*, f. 02/5, sv. 42, inv. č. 125, bod 22, podklady V. Davida k jednání PS ÚV KSČ s cyklostylem rozmnoženými personálními charakteristikami navržených akademiků; bod 0, záznam z jednání 101. schůze PS ÚV KSČ, 29.10. a 1.11.1952. Návrh na řádné členy ČSAV přišel na program až ve druhé části schůze, při níž byli přítomni Klement Gottwald, Viliam Široký, Jaromír Dolanský, Karol Bacílek, Alexej Čepička, Václav Kopecký a Antonín Novotný, omluven byl Antonín Zápotocký.

a snad i mohla vzbuzovat dojem o Štollově skromnosti, někteří autoři se však pokusili najít pro ni vysvětlení.[38]

O důvodech, proč politický sekretariát odmítl členství Ladislava Štolla v ČSAV, lze jen spekulovat, protože oficiální zápisy z jednání tohoto orgánu zásadně nezaznamenávaly diskusi a stanoviska jednotlivců. Ve špičkových stranických kruzích bylo odmítnutí jeho kandidatury sice zdůvodňováno tím, že se Štollem, který již po několik měsíců vykonával funkci Nejedlého náměstka, se počítá pro úřad ministra školství, věd a umění, tato argumentace však nezněla příliš přesvědčivě.

Když Štoll po zamítnutí své kandidatury dal najevo ochotu spokojit se s titulem člena korespondenta, protestovalo proti jeho zařazení páté oddělení ÚV KSČ (pro školy, vědu a umění). Vyslovilo úsudek, že by u Štolla hodnost akademika, pokud by v ČSAV nezastával žádnou funkci, nemusela být v rozporu s výkonem jeho ministerského povolání, a kategoricky prohlašovalo, že Štoll svou vědeckou kvalifikací patří buď do kategorie akademiků anebo – je-li rozhodnuto, že vzhledem ke své ministerské funkci akademikem být nemůže – raději by vůbec neměl být členem ČSAV. Štoll prý „sice poměrně málo vědeckých prací napsal, ale zato hodně vykonal, a má fakticky v celé literárněvědní oblasti daleko nejpřednější postavení než (sic!) například s. Mukařovský i se svým mnohosvazkovým dílem". Také jako člen Bulharské akademie věd by neměl být pouhým členem korespondentem a jeho jmenování akademikem by prý mělo být ještě jednou uváženo.[39]

Na první pohled se zdá, že se tu střetávaly různé názory na možnost, vhodnost nebo účelnost takové nebo onaké míry funkčního zatížení u jednotlivce. Jistě je dobře možné, že politický sekretariát – i s přihlédnutím ke zkušenostem s přílišným rozptylem aktivit Zdeňka Nejedlého – prostě nechtěl připustit, aby se na bedra nepříliš výkonného Štolla nakládalo přespříliš. (Připomeňme, že funkci předsedy vládní komise přijímal za předpokladu, že po dobu jejího působení bude zproštěn rektorských povinností na Vysoké škole politických a hospodářských věd. V uplynulých měsících věnoval také poměrně dost času vlastnímu léčení, jehož součástí byl i pobyt i v lázních.) Leč neměla by se apriorně vylučovat otázka, zdali důvody nebyly přece jen závažnější.

Michal Reiman ve vzpomínkové stati věnované jeho otci uvádí, že se v jejich rodině – s odvoláním na sdělení vedoucího kulturního odboru Kanceláře prezidenta republiky Františka Nečáska – vyprávělo, jak se v roce 1952 na Gottwaldově stole ocitl návrh na rozšíření procesu proti Rudolfu Slánskému o „spiklence" v kultuře, který počítal se zatčením Pavla Reimana a dalších osob. Gottwald se tehdy podle údajného Nečáskova svědectví velmi rozčilil a křičel na (autorovi neznámé) předkladatele návrhu, zda těch zatčených již není dost a co vlastně po

---

38 Tak Alena Míšková v tom, že se nestal („nebyl zvolen") akademikem, spatřuje „malý zbytek odporu vědců proti komunistické totalitě" (viz MÍŠKOVÁ, Alena: Kontinuita a diskontinuita české vědy: Akademie a učené společnosti 1945–1992. In: HEISS, Gernot – MÍŠKOVÁ, Alena – PEŠEK, Jiří – RATHKOLB, Oliver (ed.): *An der Bruchlinie: Österreich und die Tschechoslowakei nach 1945. / Na rozhraní světů: Rakousko a Československo po 1945.* Innsbruck – Wien, Studienverlag 1998, s. 464).

39 *NA*, f. 02/5, sv. 44, inv. č. 128, bod 2, dodatečné připomínky 5. oddělení ÚV KSČ k návrhu na členy korespondenty ČSAV. K celkovému obsahu a významu tohoto dokumentu viz níže.

něm chtějí.[40] Nemůže snad tato historka, dokonce i bez ohledu na stupeň své věrohodnosti, nabídnout klíč k pochopení toho, proč byl odmítnut Štoll? O Gottwaldovi bezpečně víme, že se necítil dobře v roli Stalinova pochopa. Obviněním vůči Slánskému se zpočátku zdráhal uvěřit a tlaku, aby nechal vyšetřovatelům volnou ruku k získávání „důkazů" o jeho vině, se podvolil až po delším váhání. Sotva mu mohlo unikat, že Štollovy agresivní přístupy k hodnocení české literární kultury a jejích představitelů otevíraly cestu k postihům různého druhu, které v dobovém kontextu za určitých okolností mohly nabýt hrozivé podoby. Vždyť z politického života ještě nevymizela atmosféra vyhroceného mocenského konfliktu ve sféře kulturní politiky, který po pádu Slánského vyvrcholil odstavením vedoucího Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ Gustava Bareše a některých jeho spolupracovníků (včetně Pavla Reimana). Ti se zpočátku nechtěli smířit se ztrátou svých pozic a obviňovali své protivníky z ideových a stranických úchylek, zatímco Václav Kopecký se svými spojenci (k nimž patřil i Štoll) od počátku ztotožňoval činovníky stranického aparátu v kultuře s „druhým centrem" u Prašné brány a jejich postupy označoval za „kulturní slánštinu".[41] Nadcházející proces se Slánským nepřispíval ke zklidnění existujícího napětí a animozit ve špičkových politických kruzích. Snad i Gottwald pociťoval opatrnost ve vztahu k člověku, jehož rolí (jako ostatně asi rolí nejednoho z politických souputníků) v dalším možném průběhu politické tragédie si stěží mohl být jist, a nevítal posilování jeho pozic. Naznačená hypotéza může být shledána jako problematická, domnívám se však, že není natolik nepravděpodobná, aby vůbec neměla být vyslovena.

Ať už byly oficiální i skryté důvody pro odmítnutí Štolla jakékoli, důležité je, že se Československá akademie věd nestala Štollovou doménou. Rozumělo se samo sebou, že Štoll, když není potvrzen jako akademik, nemůže být ani předsedou osmé sekce. Dočasně odvráceny byly i Štollovy plány, že se stane ředitelem Ústavu pro českou literaturu, který od konce srpna 1952 vlastně již měl v hrsti.[42] Štollův čas v akademii i literárním ústavu tak mohl nadejít až později. Roku 1956 se Štoll stal členem korespondentem, roku 1960 akademikem a pak v roce 1962 vytlačil Jana Mukařovského z vedení Ústavu pro českou literaturu.

---

40 REIMAN, Michal: O Poly Reimanovi (místo vzpomínek). In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (ed.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 2. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004, s. 79. Autor dává najevo, že nemůže zaručit pravdivost uvedené historky, avšak nepochybně ji pokládá za pravděpodobnou. V takovém případě by bylo možné přijmout i jeho předpoklad, že pokud by Stalin krátce nato nezemřel, plán na politický proces s činiteli kulturní politiky v aparátu ÚV KSČ nemusel padnout pod Gottwaldův stůl a jeho důsledky mohly být tragické.

41 Viz např. DRÁPALA, Milan: Iluze jako osud: K vývoji politických postojů Vítězslava Nezvala. In: *Soudobé dějiny*, roč. 3, č. 2–3 (1996), s. 206. Nověji zejména KNAPÍK, Jiří: *Únor a kultura: Sovětizace české kultury 1948–1950*. Praha, Libri 2004, s. 176–182; TÝŽ: Dvě strany téže mince: „Radikálové" a „umírnění" v kulturní politice KSČ po únoru 1948. In: KÁRNÍK, Z. – KOPEČEK, M. (ed.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 2, s. 156–171.

42 Štoll byl již dekretem z 25.8.1952 (s platností od 20.8.1952) pověřen vedením Ústavu pro českou literaturu. Kopie dekretu, podepsaného zřejmě Jaroslavem Böhmem, je uložena v *A AV ČR*, vládní komise, k. 8, skupina 11b/2, fascikl Ústav pro českou literaturu.

Pro tento ústav bylo i dočasné odsunutí Štolla důležitým činem, jelikož v něm během deseti let pod Mukařovského vedením stačila vyzrát početná garnitura talentovaných lidí, kteří se záhy začali významně uplatňovat při celkovém profilování české kultury.

Ladislav Štoll se Zdeňkem Nejedlým při udělení Řádu práce pěveckému sboru Typografia v lednu 1956. Nejedlý měl značný vliv na personální utváření ČSAV, Štollova kandidatura na akademika překvapivě neprošla (foto viz Ladislav Štoll: Z kulturních zápasů. *Praha, Odeon 1986)*

Dalším navrženým, který byl ze seznamu řádných členů i ze seznamu funkcionářů ČSAV vypuštěn, byl hydrolog Jan Smetana, pokvětnový člen KSČ, jehož „kádrová" charakteristika připomínala aktivní účast při budování ČSAV, ale současně konstatovala, že (politické) funkce dosud nevykonával. Vytýkala mu „určitý odstup od lidí a nekritičnost k jejich výběru, hlavně dostatečnému jejich politickému hodnocení" (čímž se asi mínilo, že navrhoval za členy ČSAV i vědce z okruhu osob v roce 1952 zatčených a souzených pro údajnou sabotáž). Nejvíce mu však ublížilo oživené obviňování jeho dávných nepřátel ze špatného chování za protektorátu – věc, která byla přitom řádně uzavřena již roku 1947.[43] Smeta-

43 Příslušné dokumenty jsou uloženy v osobním fondu Jana Smetany v *A AV ČR*, skupina Ia, fascikl „Spolehlivost; Kádrový materiál; Posudky". Cenné vzpomínky na J. Smetanu, dotýkající se i jeho opožděné volby za akademika, viz RUDIŠ, Miroslav: Počátky hydrodynamiky v ČSAV. In: BARVÍKOVÁ, Hana (ed.): *Reflexe počátků vědecké instituce: První všední dny ČSAV a jejích ústavů v paměti současníků. Sborník ze setkání pamětníků v Praze 25. a 26. 11. 2002.* (Práce z Archivu Akademie věd, řada C, sv. 4.) Praha, Archiv Akademie věd ČR 2003, s. 65–69.

na po odmítnutí svého členství sám požádal Ústřední výbor KSČ o nové prověření svého chování za okupace a na základě jeho příznivých výsledků pak byl zvolen řádným členem o rok později. Funkcí předsedy technické sekce, do níž byl navrhován a kterou mezitím obsadil Theodor Ježdík, byl pověřen až roku 1955.

Z oblasti společenských věd se obětí politického zásahu stal nekomunista Jiří Horák, renomovaný slavista a etnograf, československý velvyslanec v SSSR v letech 1945 až 1948. Horák měl za první republiky úzké vazby na Tomáše Garrigua Masaryka a jeho rodinu, Masarykovu sekretářku Annu Gašparíkovou si dokonce vzal za ženu. Po osvobození se stal důvěrníkem Edvarda Beneše a při jednáních se sovětskou stranou musel řešit leckteré ožehavé otázky.[44] Jeho „kádrová" charakteristika mu sice mohla z dob první republiky přičíst k dobru kladný postoj k dílu Maxima Gorkého, ale jinak tomuto veřejným funkcím se vyhýbajícímu muži, u něhož někteří postrádali aktivní podíl na šíření stalinismu, prospěla jen málo, když konstatovala, že „nikdy dosud nevystoupil jako otevřený nepřítel naší lidové demokracie".[45] Horák se nakonec také stal akademikem, ale s obtížemi a průtahy teprve za dočasného politického uvolnění v roce 1956.

Při projednávání návrhu na členy se vyřazení vznášelo také nad matematikem Bohumilem Bydžovským, předsedou Královské české společnosti nauk a Československé národní rady badatelské, který byl pokládán za jakousi hlavu opozice proti nově vznikající akademii. Jeho „kádrová" charakteristika byla navíc zatížena odsouzením syna pro protistátní činnost. Důvodů pro odmítnutí tedy na tehdejší dobu nemálo, a velice pádných. Bydžovského jméno již bylo zatrženo v seznamu akademiků a připsáno ke skupině tří odmítnutých, ale nakonec tu bylo protokolistou přeškrtáno hustým svazkem čar. Z dokumentu přímo vyzařuje napjatá atmosféra dané chvíle i účelová velkorysost, která se při rozhodování o Bydžovském nakonec uplatnila.[46]

Řádnými členy ČSAV bylo tedy v roce 1952 jmenováno jen dvaapadesát vědců, přičemž počet komunistů v jejich řadách se snížil na šestnáct.

Restrikce návrhu na členy korespondenty

S datem 6. listopadu 1952 předkládal tajemník ÚV KSČ Václav David politickému sekretariátu ÚV KSČ návrh na zvolení členů korespondentů.[47] Spolu s dvaasedmdesáti kandidáty[48] na seznamu figuroval opět Ladislav Štoll. Návrh byl podle Davi-

---

44 Viz MOULIS, Vladislav: Poslední léta života Jana Masaryka. In: BEDNÁŘ, Miloslav (ed.): *Spory o dějiny*, sv. 2. Praha, Masarykův ústav AV ČR 1999, s. 70.

45 *NA*, f. 02/5, sv. 42, inv. č. 125, bod 22.

46 *Tamtéž*, přípisky v návrhu na jmenování akademiků.

47 Návrh, původně uložený zároveň s dokumentací k protokolu o zasedání politického sekretariátu 11.11.1952, kdy měl být projednáván, byl odtud spolu s přiloženými „kádrovými" charakteristikami kandidátů a „Dodatečnými připomínkami" V. oddělení ÚV KSČ (patrně při pořádacích pracích v bývalém Archivu ÚV KSČ) přeřazen k dokumentům vztahujícím se k zasedání politického sekretariátu 13.11.1952, kdy bylo projednávání návrhů znovu zařazeno na pořad. Vše je uloženo v *NA*, f. 02/5, sv. 44, inv. č. 128, bod 2.

48 Viz přílohy č. 2 a 3 k článku.

dovy přiložené zprávy o postupu při výběru kandidátů na členy korespondenty prodiskutován v jednotlivých sekcích i v plénu vládní komise[49] a poté korigován na společné poradě u náměstka předsedy vlády Zdeňka Fierlingera za účasti ministra informací Václava Kopeckého a předsedy vládní komise Ladislava Štolla. Mezi navrženými bylo podle Davida čtyřiatřicet komunistů.[50] I tentokrát David připomínal, že mnozí kandidáti jsou příslušníky církví, případně se angažovali v zednářských lóžích.

Davidovo vyjádření z 6. listopadu 1952 vzbuzuje dojem, že návrh byl připraven důkladně a že splňoval všechny předpoklady k tomu, aby byl bez větších změn přijat. Leč již o den později ho sám David zpochybnil předložením již zmíněných „Dodatečných připomínek" V. oddělení ÚV KSČ k návrhu na členy korespondenty ČSAV, které především obsahovaly jakousi kategorizaci kandidátů podle jejich vědecké úrovně a politického profilu. Za členy plně odpovídajícími po stránce politické i odborné (František Šorm, Julius Strnad, Josef Macek) následovala skupina „politicky pokrokových", avšak vědecky dlouhou dobu málo pracujících osob. (Mezi ně byl zařazen a obšírně probírán – ve zřejmé závislosti na níže zmíněných výkladech Josefa Macka – historik Václav Husa a také Josef Tureček.) Po kategoriích vědců odborně zdatných a politicky buď „příznivě se vyvíjejících" (Emil Buchar, Quido Záruba) anebo naopak údajně zatrpklých (Bedřich Hacar) následovaly osoby zhodnocené po vědecké i politické stránce negativně, „proti nimž stojí celý vědecký svět příslušného oboru i stranické organizace". Do této kategorie byl zařazen generální sekretář České akademie věd a umění Viktor Trkal, jehož prosazoval Nejedlý, údajně na oplátku za vydatnou pomoc při znovuzvolení prezidentem ČAVU koncem roku 1947, které v tehdejší době mělo velký politický význam, a také prý proto, aby v Trkalově osobě byla zachována kontinuita se starými vědeckými společnostmi. Naproti tomu proti Trkalově kandidatuře prý protestovali v příslušné sekci vládní komise i v dokumentu zaslaném přímo Ústřednímu výboru KSČ v jedné frontě všichni fyzikové (konkrétně jsou zmíněni Ladislav Zachoval, Vilém Kunzl, blíže neurčený Slavík a Jindřich Bačkovský), kteří odsoudili jeho údajnou vědeckou sterilitu, kosmopolitismus, defétistickou teorii, „že u nás se nedá nic dělat", a prohlásili, že jeho jmenování by bylo pro československou fyziku těžkou ranou. Nakonec páté oddělení ve svém rozkladu věnovalo pozornost těm, kteří se nějak provinili proti Sovětskému svazu (astrofyzik František Link, který roku 1937 po návratu ze Sovětského

---

49 Davidova výpověď zasluhuje upřesnit v tom smyslu, že plénum vládní komise jednalo o výchozí podobě předkládaného návrhu již 8. září, ovšem jeho konečnou podobu, předkládanou Davidem 6.11.1952, projednávalo až 9. listopadu. Tehdy byly vzneseny, patrně Viktorem Knappem, námitky proti kandidatuře Josefa Turečka, jejíž projednání bylo ponecháno na příští akademii. Knapp se pak pozastavoval nad tím, že Tureček přesto v návrhu vládní komise zůstal.

50 Davidem uváděný počet komunistů nesouhlasí s jejich konkrétním výčtem podle údajů v jejich „kádrových" charakteristikách. Podle nich jich mělo být 36 (se Štollem 37). Je pravděpodobné, že David prováděl součet podle úvodních shrnujících údajů v „kádrových" charakteristikách, které v několika případech členství v KSČ snad nějakým nedopatřením nezaznamenaly a zmiňovaly se o něm až v textu.

svazu napsal o něm „pomlouvačný článek"),[51] údajně neměli čistý štít z doby okupace (Josef Kunský, Bohuslav Mařan) nebo se dopustili jiných prohřešků v minulosti. Obecný výklad uzavíralo konstatování, že „vědci nám nepřátelští nebyli – i když jsou odborně vynikající – vzati v úvahu".

Teoretický fyzik Viktor Trkal kvůli špatnému „kádrovému posudku" nebyl zvolen do akademie věd (foto viz Archiv Akademie věd ČR)

Po obecném úvodu připomínky pátého oddělení ÚV KSČ konkrétně doporučovaly neschválit volbu profesora Trkala a posečkat s volbou dalších osob s ohledem na jejich minulost (Link, Kunský, Mařan, u něhož se mělo brát v úvahu též předpokládané zapojení do zemědělské akademie), respektive nedostatečnou výkonnost (Husa, Tureček). Nakonec následoval výše zaznamenaný rozklad ohledně členství Ladislava Štolla.

Vládní komise ve své činnosti sice plně respektovala hledisko týkající se „vědců nám nepřátelských" a v teorii nepopírala ani celkovou kategorizaci těch, s nimiž se počítalo, ovšem ve své konkrétní praxi byla mnohem benevolentnější než tvůrci citovaného dokumentu. Elaborát z pátého oddělení však nebylo možné jednoduše smést pod stůl. Stála za ním totiž zřejmě narychlo zformovaná skupina stranických aparátníků, která se jistým způsobem obracela proti vládní komisi, proti Zdeňku Nejedlému, a dokonce (v případě Štolla zcela zjevně) proti politickému sekretariátu ÚV KSČ. Nejedlý usoudil, že při jednání politického sekretariátu 11. listopadu 1952 by se mohl spor o kritizované kandidáty vyostřit a dostat ho do nepříjemné situace, a rozhodl se tomu zabránit. V protokolu o schůzi tohoto orgánu je zaznamenáno, že „na žádost s. dr. Nejedlého a s. Davida se návrh bere z pořadu";[52] David ve svém „Dodatku k návrhu na členy korespondenty ČSAV", předkládaném pro schůzi politického sekretariátu 13. listopadu, uváděl, že „projednání návrhu bylo odloženo na žádost soudruha dr. Zdeňka Nejedlého, protože v době podání návrhu byly ještě pochybnosti o kádrových a odborných kvalitách některých navrhovaných".[53] Nejedlý se asi domníval, že při dalších jednáních bude možné otupit kritiku a hledat cestu k přijatelnému řešení. Podle jeho celkem oprávněného názoru nemuselo dojít k volbě členů korespondentů hned při slavnostním zahájení činnosti akademie, kdy mohlo postačit vyhlášení akademiků schválených prezidentem republiky,

---

51 Šlo o Linkův článek „Putování po Sovětském svazu", zveřejněný roku 1937 v časopise *Spirála*. Fyzik Miloslav Valouch na článek poukazoval již koncem roku 1949 v oznámení kádrovému oddělení ministerstva školství. Link se v něm podle Valoucha stavěl negativně k životu v SSSR, k jeho komunistické straně a vůbec k celému tamnímu režimu. (*A AV ČR*, osobní fond M. Valoucha, oddělení korespondence, fascikl František Link, dopis Valoucha kádrovému oddělení ministerstva školství z 5.12.1949.)

52 *NA*, f. 02/5, sv. 44, inv. č. 127, bod 0, číslo pořadu 15.

53 *Tamtéž*, inv. č. 128, bod 0, číslo pořadu 2.

přičemž volební akt by se pak konal s nevelkým časovým odstupem. Tato kalkulace však nevyšla.

Den poté co politický sekretariát vyslovil souhlas s odkladem jednání o členech korespondentech, tedy 12. listopadu, vyšla v *Rudém právu* zpráva, že při slavnostním zahájení činnosti Československé akademie věd 18. listopadu budou zvoleni členové korespondenti. Režim si z prestižních důvodů nemohl dovolit, aby veřejně vyhlášenou akci vzápětí odtroubil. Za této situace Klement Gottwald doporučil, aby byli z návrhu vybráni zcela bezproblémoví kandidáti a volba se přece jen uskutečnila. Nakvap se tedy sešla komise ve složení Ladislav Štoll, František Šorm, Jaroslav Böhm, Václav Pelíšek a Václav Procházka, aby ve smyslu Gottwaldova návrhu tyto „nesporné" osobnosti vybrala.[54]

I když není vyloučeno, že se Štoll s Nejedlým o nečekaném vývoji situace ještě radili, jisté je, že režie této akce nespočívala v rukách Nejedlého. Potřeby vědy, dosud v určitých mezích respektované, byly nyní zcela podřízeny doktrinálním požadavkům. A heslem doby byla nekompromisnost, takže ani nepostačovalo, aby se „restrikční" komise omezila jen na šestici osob napadených v připomínkách pátého oddělení ÚV KSČ. Linii vytyčil sám Gottwald a ukázněným členům strany muselo jít o to, aby ji realizovali. Mohli se přitom utěšovat vědomím, že se koneckonců nikomu neděje nic zlého, když se za šest až osm týdnů odehrají volby členů odpovídajících příslušným kritériím; že na další volby se bude čekat celý rok, tehdy asi nikomu nepřišlo na mysl.

„Restrikční" komise záležitost bleskově projednala, provedla nový výběr a poté předložila jednak návrh na členy korespondenty doporučené k volbě 18. listopadu, jednak seznam těch, kteří byli nominováni původně, jejichž politické a odborné kvality však ještě měly být zváženy.[55] Výsledky byly víc než smutné. Z dvaasedmdesáti původně navržených mělo být do druhé kategorie převedeno jednatřicet osob, tedy bezmála polovina kandidátů. Spěšná „probírka" tak zašla mnohem dál, než požadovalo páté oddělení ÚV KSČ. Z původního návrhu se také – možná vlastním přičiněním – v tichosti vytratil Ladislav Štoll. Výsledky čistky byly ještě před zasedáním politického sekretariátu předloženy Zdeňku Nejedlému, který s nimi vyslovil souhlas.

Dalo by se rozebírat, zda se Nejedlý neměl v tom či onom případě rozhodnutí „restrikční" komise vzepřít, ale situace byla natolik povážlivá, že asi neměl moc na výběr. Nejedlý se v období politických procesů obával o svůj vlastní osud, raději se vyhýbal konfliktům, a poté co byl tak nečekaně vyřazen z akademické kandidátní listiny Ladislav Štoll, sotva byl ochoten dávat v sázku vlastní postavení.

---

54 Všechny uvedené skutečnosti zaznamenal Václav David v citovaném „Dodatku k návrhu na členy korespondenty ČSAV".

55 *Tamtéž*, bod 2, přílohy. Přijaté usnesení ukládalo Nejedlému a Davidovi, aby po přezkoumání sporných případů nejpozději do 31.12.1952 předložili návrh na volbu dalších členů korespondentů ČSAV. Návrhy předložené „restrikční" komisí 13.11.1952 schválil politický sekretariát, s výjimkou dvou vědců převedených z kategorie „sporných" mezi schválené (podrobněji v dalším výkladu). Záznam ze schůze politického sekretariátu ÚV KSČ, jíž se zúčastnili Klement Gottwald, Antonín Zápotocký, Viliam Široký, Julius Dolanský, Karol Bacílek, Alexej Čepička a Antonín Novotný, viz *tamtéž*, bod 0.

Základním – a docela pozoruhodným – rysem „probírky" bylo, že se (přesně v duchu kritických připomínek pátého oddělení) komunistům neodpouštělo vůbec nic. Z celkového počtu devětadvaceti nakonec odmítnutých osob bylo třináct komunistů, přičemž původně jich mělo být patnáct z jednatřiceti, tedy skoro polovina. Přísně se posuzovala jejich ideová i odborná úroveň, jejich morální a politické vlastnosti, minulost a vůbec vše, v čem mohly být shledány eventuální překážky pro jejich členství v ČSAV. Jako podklady pro takovéto hodnocení sloužily „kádrové" charakteristiky kandidátů (většinou dosti kritické), které měla k dispozici již vládní komise, doplňovaly je však i další „kádrové materiály", dobře známé zejména Václavu Pelíškovi, které se do těchto charakteristik nedostaly.[56]

Redukce přitom i u některých případů komunistů dospěla k podivuhodným výsledkům. Na jedné straně byl vzat na milost dvaaosmdesátiletý geomorfolog Václav Dědina, přestože o něm oficiální charakteristika doznávala, že už je netvořivý, popletený, zcela na konci své vědecké dráhy; na druhé straně byli z příčin někdy malicherných odmítáni jiní, vyznačující se plodnou vědeckou aktivitou. U fyzika Miloslava Valoucha (podobně jako u Josefa Turečka a Václava Husy) rozhodly oprávněně o neúspěchu kandidatury vědecké výsledky, které byly zanedbatelné v důsledku jeho protektorátní odtrženosti od vědecké práce i pozdějšího funkcionaření.[57]

Radiobiolog Ferdinand Herčík, označovaný dnes za konjunkturalistu, ale také za osobnost „velkou, jakkoliv rozpornou a tragickou", která vytvořila výraznou vědeckou školu,[58] se záhy dal cestou stalinsky pojímaného marxismu a po komunistickém převratu, jak se někdy zdůrazňuje v literatuře, agresivně prosazoval „revoluční" vědu Trofima D. Lysenka a Olgy B. Lepešinské. Oficiální posudek mu však vytýkal, že se dosud nevymanil ze zajetí buržoazních názorů, dále kolísavost a nežádoucí osobní styky. Jeden z posudků uložených v jeho osobních spisech dokonce uváděl, že se o mičurinské vědě vyjadřuje ironicky a skepticky; přednáší ji prý „bez víry v pravdu a posluchačům dovoluje pochybnosti".[59] Nedostatečnou aktivitu a zčásti i nepříznivé osobní vlastnosti vytýkaly posudky botanikovi Jaromíru Klikovi, poúnorovému komunistovi s dosti pestrou minulostí. Ve

---

56 „Kádrové materiály", které se tehdy začínaly shromažďovat, jsou uloženy v osobních spisech členů ČSAV v *A AV ČR*; z nich jsou nyní badatelům přístupny pouze spisy členů ČSAV, kteří zemřeli před více než třiceti lety.

57 Je otázka, zda Valouchovo odmítnutí, navzdory „kádrové" charakteristice připouštějící jeho potřebnost pro akademii, nebylo tak trochu odplatou za jiného fyzika, Viktora Trkala. O rok později se váhalo mezi volbou Valoucha a Václava Votruby. Jaderný fyzik Čestmír Šimáně, dotazován při jakémsi jednání o jaderné energii Václavem Kopeckým, komu by se měla dát přednost, vyslovil se jednoznačně pro Votrubu, protože ten „dělá vědu", kdežto Valouch nikoli (osobní sdělení prof. Šimáně z 20.11.1990); zvolení Votruby roku 1953 je dokladem, že se tento názor prosadil.

58 ŠMARDA, Jan: Profesor Ferdinand Herčík: Skica osobnosti. In: *Universitas: Revue Masarykovy univerzity v Brně*, roč. 28, č. 2 (1995), s. 31.

59 Obsaženo ve výpisu z „kádrového materiálu" MŠVU, pořízeného 10.7.1952 kádrovým oddělením sekretariátu základního výzkumu. Ověřený strojopis uložen ve fasciklu F. Herčíka v osobních spisech členů ČSAV v *A AV ČR*.

společenských vědách patřilo k těžkým ztrátám trvalé odmítnutí filozofa Ladislava Riegera, který se snažil poctivě vyrovnat s komunismem, jemuž ale ubližovalo, že byl vnukem „buržoazního" politika Františka Ladislava Riegera a po něm majitelem panství, a také že přijímal marxismus kriticky a bránil se jeho dogmatizaci a primitivní ideologizaci.[60]

Původně navržení kandidáti z řad komunistů také hůře než ostatní dopadli při pozdějších volbách. Jen jeden z nich se stal členem ČSAV již v roce 1953, další čtyři až po třech letech, jeden po čtyřech letech, ekonom Felix Oliva po osmi letech, šest vůbec nikdy (jeden z nich proto, že hned roku 1953 zemřel). Zajímavé je, že sympatický Václav Machek, dobrý odborník ve srovnávacím indoevropském jazykozpytu, který se stal po únoru 1948 kandidátem KSČ, ale záhy z této strany sám vystoupil s odůvodněním, že mu aktivní politická činnost překáží ve vědecké práci, mohl být zvolen díky důvěře, jíž se těšil u nekomunistů i komunistů, členem korespondentem již roku 1953.

Vůči nekomunistům „restrikční" komise paradoxně postupovala celkově smířlivěji, i když mezi nimi najdeme jednotlivce, u kterých při kladném znění posudků vůbec nelze tušit, proč vlastně byli odmítnuti. To je případ zejména historika Františka Roubíka a numizmatika Gustava Skalského.[61] Oficiální „kádrová" charakteristika zoologa Julia Komárka vyznívala kupodivu také velmi dobře, i když se vyjadřoval o Lysenkovi vždy jen s despektem jako o vědeckém podvodníkovi, kterého drží Stalin, a předvídal, že kdyby tento vliv pominul, neštěkne po něm ani pes; ke chvalozpěvům Antonína Klečky na Lysenkovy „vědecké" objevy Komárek při jedné schůzi poznamenal, že „tady je větší zázrak, že se z Klečky stal vůl".[62] Všelico z Komárkových názorů však příslušné komisi asi bylo známo, protože jej neuznala za „nesporného". Nad chemiky zdá se držel při jednání „restrikční" komise ochrannou ruku František Šorm, který však sotva mohl udržet Václava Hovorku. Ten v únoru 1948, kdy zastával funkci předsedy závodní rady ROH na Vysoké škole chemicko-technologického inženýrství, při zahájení stávky jen zběžně zahájil schůzi a pak se omluvil a odešel, přičemž pracovníci jeho ústavu jako jediní z Vysoké školy chemicko-technologického inženýrství odmítli stávkovat.[63]

Z nekomunistů odmítnutých v roce 1952 se jen tři nikdy nestali členy ČSAV. Deset jich bylo zvoleno dokonce hned v roce 1953 (mezi nimi i Hovorka a Komárek, báňský odborník František Čechura se stal rovnou akademikem), tři pak později.

Celkově je možno konstatovat, že zatímco u akademiků byl jejich konečný výběr při politickém projednávání jen málo pozměněn (a vyřazení Ladislava Štolla

---

60 Srv. ZUMR, Josef: Ladislav Rieger a jeho „Metafyzika lidské existence". In: *Filozofický časopis*, roč. 47, č. 1 (1999), s. 132. Podle K. Chvatíka byl Rieger „skutečný filozofický duch" (CHVATÍK, Květoslav: *Od avantgardy k druhé moderně: Cestami filozofie a literatury*. Praha, Torst 2004, s. 353).

61 U Skalského oficiální „kádrová" charakteristika právem vyzvedala jeho zásluhy o numizmatiku, opomíjela však jeho slabiny jako odborného ředitele Národního muzea. Skalský byl zvolen až roku 1955, a to spíše z lidských důvodů, protože tehdy již bylo zřejmé, že je smrtelně nemocen.

62 *A AV ČR*, f. ČAVU, inv. č. 1098, ŠEPLAVÝ, Blahoslav: Vzpomínka na prof. dr. Julia Komárka, rukopis, s. 2 n.

63 Další závažné skutečnosti týkající se Hovorky viz MÍŠKOVÁ, Alena: ČAVU A ČSAV, s. 104.

politickým sekretariátem ÚV KSČ jej dokonce ovlivnilo pozitivně), schvalování návrhu na členy korespondenty bylo dotčeno negativními politickými tlaky, jež měly za následek výraznou proměnu personální skladby této kategorie. Neblahou úlohu tu sehrál nikoli volený orgán, ale aparát ÚV KSČ, jehož autoritativní zásah nebyl zmírněn, ale v důsledku nahodilé vnější okolnosti naopak umocněn. Došlo tím k vážnému narušení celého procesu nominace členů korespondentů. Politický sekretariát nedokázal škodlivým tendencím účinně čelit, spíše je – objektivně vzato – podpořil, když ponechal široký prostor k jejich uplatnění.

Chemik František Šorm byl zdatný organizátor a nad mnohými svými kolegy z oboru držel ochrannou ruku (foto viz Archiv Akademie věd ČR)

V důsledku situace, která vznikla při výběru členů korespondentů, byla nově vznikající akademie ochuzena o nemalou část její potenciální intelektuální kapacity a také byly citelně oslabeny pozice mladších vědců vůči seniorům. Měl-li být podle původních předpokladů poměr akademiků a členů korespondentů sedmdesát ku osmdesáti a podle konkrétních návrhů vládní komise pětapadesát ku dvaasedmdesáti, změnil se fakticky na dvaapadesát ku třiačtyřiceti v neprospěch členů korespondentů, což bylo při vysokém věku, ideovém profilu i nemohoucnosti některých akademiků samo o sobě považlivé. A vezmeme-li v úvahu, že se vedle akademiků s namnoze omezeným intelektuálním obzorem nesměl ani krčit Ladislav Rieger nebo (roku 1952 sice formálně nenavržená, ale později trvale odmítaná) Jiřina Popelová – když už pomineme absenci filozofů nemarxistické orientace –, sotva to lze označit jinak než za krátkozraké podrývání skutečných potřeb a zájmů vědy ke škodě celé společnosti.

Neorganický zásah do výběru dopisujících členů vedl také k tomu, že se prohloubilo již existující roztrpčení v československé vědecké obci. Lidé, kteří byli v poslední chvíli doslova odkopnuti, se svým zvolením na základě důvěrných informací najisto počítali, tím spíše že dostávali od sekretariátu vládní komise s patřičným předstihem pozvánky i k akcím, jichž se při slavnostním zahájení činnosti ČSAV měli zúčastnit jako nově volení či zvolení členové. Někteří z nich si do konce života kladli otázku, co se to vlastně kolem nich událo, když jim bylo třeba až těsně před volebním aktem s příslušnou dávkou politické hlouposti „vysvětlováno", že vláda přechodně snížila počet členů korespondentů a že budou zvoleni za několik týdnů. Nebylo divu, jestliže se v nich zahnízdilo zklamání a hořkost.

Případ Václava Husy

Zvláštní pozornost zasluhují dva vědci, jejichž kandidatura měla být podle stanoviska „restrikční" komise ještě přezkoumána, avšak politický sekretariát ÚV KSČ nakonec rozhodl o jejich přeřazení nazpět do skupiny kandidátů schválených pro volbu 18. listopadu 1952. Jedná se o pedagoga Ondreje Pavlíka a historika Václava Husu, jehož „případ" je zároveň důležitý pro pochopení situace v české historiografii v roce 1952.

Ondrej Pavlík byl doporučen za člena korespondenta předsednictvem Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska, protože se s ním počítalo pro funkci předsedy Slovenské akademie věd. Nicméně Zdeněk Nejedlý, o jehož averzi k jeho náměstkovi již byla řeč, protestoval proti Pavlíkově kandidatuře do ČSAV vzhledem k údajně závažným nedostatkům v jeho díle a argumentoval, že na Slovensku jsou vhodnější vědci pro vedoucí funkci v SAV.[64] Politický sekretariát ÚV KSČ přesto na svém jednání rozhodl přeřadit Ondreje Pavlíka zpět do skupiny osob určených 18. listopadu ke zvolení. Lze předpokládat, že k tomuto stanovisku přispěl především přítomný vůdce slovenských komunistů Viliam Široký a že zřejmě ani ostatní nechtěli dopustit, aby nejvyšší stranický orgán na Slovensku byl mentorován Nejedlým.

U Václava Husy je třeba vzít v úvahu intriky, které proti němu začal podnikat Josef Macek za podpory zejména Františka Grause.[65] Tato kauza mimo jiné prozrazuje mnoho i o tom, jak se stalo, že vznik a počátky Historického ústavu ČSAV lze pokládat za první polotemné období v jeho historii.[66] Jelikož konflikty mezi Josefem Mackem a Václavem Husou jsou již zčásti objasněny,[67] s využitím dvou nově nalezených závažných dokumentů zde jen zmíním podstatu problému.

Ambiciózní a sebevědomý Macek, v té době třicetiletý děkan společenskovědní fakulty Vysoké školy politických a hospodářských věd, nebyl ochoten smířit se s tím, že zůstal opomenut při jmenování členů vládní komise. Se skupinou dalších komunistických historiků podnikl akci, která měla zřejmě přesvědčit vyšší stranické kruhy, že vedle Husy musí být ve vládní komisi nezbytně zastoupen ještě někdo další, kdo by byl schopen garantovat náležité profilování československé historiografie.

Třináctého března 1952 Macek adresoval spolu s dalšími pěti signatáři dopis tajemníkovi ÚV KSČ Františku(!) Pexovi,[68] v němž adresáta žádal, aby umožnil pokud možno brzy svolání porady všech komunistů-historiků, „která by vyřešila

---

64 Václav David to uvedl v „Dodatku k VI. sekci ČSAV" v rámci již citovaného „Dodatku k návrhu na členy korespondenty".

65 O urážlivém postoji Grause k Husovi a o jeho možných příčinách nejnověji viz MOULIS, Vladislav: Léta mých studií historie (1950–1955). In: *Soudobé dějiny*, roč. 11, č. 3 (2004), s. 111.

66 „Prvním polotemným obdobím je přerod Státního ústavu historického do Historického ústavu ČSAV na počátku padesátých let, při němž došlo k vytlačení nebo k ponížení původního badatelského týmu." (ŠMAHEL, František: Projev na vědeckém zasedání k100. výročí ČČH a 75 letům HÚ AV ČR dne 17. ledna 1996. In: *Bulletin Historického ústavu AV ČR*, roč. 6, č. 1 (únor 1996), s. 1; publikováno též in: *Akademický bulletin*, č. 1 (1996), s. 2.)

67 BERAN, Jiří: Vědci a funkce ve vědě a v politice. In: BARVÍKOVÁ, H. (ed.): *Věda v Československu v letech 1953–1963*, s. 537–541.

68 Dotyčný tajemník ÚV KSČ se jmenoval Bedřich Voda-Pexa.

dosavadní neutěšený stav na historické frontě a dala příspěvky k práci přípravného výboru vládní komise pro vybudování ČSAV". Při poradě se měly projednat „1. klady a ideologické nedostatky dosavadní práce; 2. organizační chaos historické práce; 3. proč jsme dodnes jedinou zemí bez ústředního historického časopisu; 4. návrhy na organizaci historického ústavu a odborné historické společnosti". V pokračování listu se vyjevil pravý důvod této intervence: „Naléhavost porady odůvodňujeme také tím, že za historiky byl jmenován do vládní komise pro vybudování akademie věd soudruh univ. prof. dr. Václav Husa, který však nemá důvěru většiny našich historiků. Soudruh dr. Husa za celou dosavadní dobu své činnosti ukázal, že nemá správný styl práce, pracuje bez součinnosti ostatních soudruhů, což dosvětluje i to, že od ledna, kdy byl jmenován členem komise, nesvolal soudružský aktiv a s většinou historiků-komunistů vůbec nejednal, a především je zodpovědný za dosavadní neutěšený stav na historické frontě. Protože je nebezpečí, že by na přípravné schůzce všech historiků (i nestraníků), která má být svolána do konce března přípravným výborem, došlo ke kolizi mezi soudruhem dr. Husou a ostatními soudruhy, což by mohlo mít neblahé politické důsledky, domníváme se, že je svolání porady historiků-komunistů nezbytně nutné."[69]

Denunciace Václava Husy spolu s dalšími intrikami záhy přinesla očekávaný výsledek. Pětadvacátého března 1952 byl Josef Macek jmenován členem vládní komise a 1. dubna 1952 byl Husa přinucen k tomu, aby se spolu s Mackem a Milošem Gosiorovským podílel na přípravě aktivu historiků-komunistů, svolaného na 9. duben. Na něm byl pak kritizován nejen za nesprávné politické metody, ale i za nedostatečné vědecké výkony. Podlomení Husovy prestiže ve vládní komisi otevřelo cestu k tomu, aby se Macek dostal do čela při budování Historického ústavu ČSAV.

Zápisy ze schůzí sekce společenských věd vládní komise z doby mezi 21. únorem a 20. březnem bezpečně dokládají, že Husa chtěl stavět na spolupráci komunistů s nekomunisty, na prvním místě s dosavadním ředitelem Státního historického ústavu Františkem Roubíkem, při vytváření instituce zastřešující historické bádání. Husa již před Mackovým příchodem měl

Historik Václav Husa byl navzdory diskreditacím zvolen členem korespondentem ČSAV (foto viz Archiv Akademie věd ČR)

69 Originál dopisu viz *NA*, f. 19/7, inv. č. 246, foliant 9 n. Dopis spolu s Mackem podepsali prof. dr. Oldřich Říha, děkan Filozoficko-historické fakulty UK, prof. dr. Arnošt Klíma z Pedagogické fakulty UK, doc. dr. František Graus ze Státního historického ústavu, dr. Jiří Doležal z Vojenského historického ústavu a Vladimír Kneř z katedry historie Ústřední politické školy. Kopii dopisu signatáři zaslali na vědomí ministru informací a osvěty Václavu Kopeckému a předsedovi vládní komise Ladislavu Štollovi. Na dopisu je poznámka, že adresát dopisu, tedy Bedřich Voda-Pexa, od 4.2.1952 tajemník ÚV KSČ, přijal stěžovatele 7.4.1952.

připravený návrh na reorganizaci Státního historického ústavu, avšak Macek prosadil koncepci budování Historického ústavu jako pracoviště zcela nového a v jeho programu kladl důraz „na ty otázky historie, jež úzce souvisí s potřebami dnešního budovatelského úsilí našeho lidu, s bojem proti imperialistickým ideologiím a s výstavbou socialismu (husitství, dějiny revolučních bojů našeho lidu v období temna, národní obrození, rok 1848, dějiny dělnického hnutí, dějiny ČSR, dějiny boje za osvobození naší vlasti za okupace, dějiny budování socialismu u nás)“.[70] Při dalších jednáních Macek rozhodně odmítl Husův názor, že by se v Historickém ústavu mohl uplatnit zkušený editor historických textů profesor František Čáda, který zrušením brněnské právnické fakulty přišel o místo univerzitního profesora. Macek tak dal kromě svého vztahu vůči politicky postiženému najevo, že Husa nemá co mluvit do budování Historického ústavu. Devětadvacátého října 1952 podal Macek předsednictvu vládní komise známý protest proti tomu, aby se Husa stal členem ČSAV, protože nemá na svém kontě jedinou vědeckou práci, která by ho opravňovala nosit hrdý titul akademika nebo člena korespondenta, a protože nese odpovědnost za mnoho nezdravých jevů na „historické frontě“.[71]

Václav Husa nehledě na Mackův útok zůstal v návrhu na členy korespondenty předloženém vládní komisí, po kritice přicházející z pátého oddělení ÚV KSČ jej však „restrikční“ komise pochopitelně začlenila do skupiny těch, jejichž volba se měla ještě přezkoumávat. Zdálo se, že Husovy vyhlídky na dosažení členství v akademii jsou nyní mizivé.

Leč Václavu Husovi se v asi nejkritičtější chvíli jeho vědecké kariéry dostalo zcela nečekané pomoci ze stranických výšin. Jako příloha k materiálům pro zasedání politického sekretariátu ÚV KSČ 13. listopadu 1952 je uložen nedatovaný originální dokument nadepsaný „Pro soudruha prezidenta“, s podtitulem „K připomínkám V. oddělení ÚV KSČ k návrhu na členy korespondenty Československé akademie věd“. Podepsán je pod ním František Nečásek, Gottwaldův nejbližší spolupracovník mezi zaměstnanci prezidentské kanceláře. Nečásek patrně o věci s Gottwaldem hovořil a byl jím vyzván, aby svá upozornění předložil písemně.

Nečásek se ve svém vyjádření zabýval otázkou členství profesora právnické fakulty Josefa Turečka a profesora Václava Husy a oproti stanovisku pátého oddělení ÚV KSČ dokazoval, že tyto vědce nelze klást na stejnou úroveň. Jeho pozornost k Turečkovi v negativním smyslu nepochybně obrátil Viktor Knapp, který tehdy pracoval v prezidentské kanceláři a jako člen vládní komise se podivoval nad tím, že Tureček zůstal v návrhu na volbu členů korespondentů. Ze stej-

---

70 Citováno podle druhého, společného návrhu J. Macka a V. Husy, který přejímal z prvního Husova návrhu podstatné partie; citovaná partie však v Husově návrhu obsažena nebyla. Oba návrhy jsou uloženy v *A AV ČR* ve fondu vládní komise, skup. 11a/2, karton 7, fascikl „Historický ústav“. O srovnání obou návrhů se pokusil Bohumil Jiroušek v biografii *Josef Macek: Mezi historií a politikou* (Praha, Výzkumné centrum pro dějiny vědy 2004, s. 38–40), nepodařilo se mu však vystihnout ovzduší, v němž se odehrávala jednání o Historickém ústavu.

71 Originál dopisu, dochovaný v písemnostech Jaroslava Böhma, má na své první stránce v pravém horním rohu přípisek modrou tužkou: „Projednáno se s. Štollem, Pelíškem a nakonec p[anem] min[istrem]. B[öhm].“

ného zdroje mohl jistě Nečásek čerpat informace také o Husovi a Mackovi (přičemž není vyloučeno, že s Husou se dokonce osobně znal). Knapp s Nečáskem si byli blízcí i postojem vůči Ladislavu Štollovi, o němž Nečásek mluvil jako o falešném Kristovi. Sama skutečnost, že se právě ve Štollově okruhu zrodila podvratná akce proti Husovi, mohla (vedle nadměrného sebevědomí Josefa Macka) vzbuzovat jejich pochybnosti, má-li být Václav Husa opravdu zavržen. Zatímco k Turečkovi zaujal Nečásek stanovisko zcela negativní, u Husy především vyzvedl jeho klady a doporučil schválit jeho kandidaturu: „Prof. Husa je naopak vědec talentovaný, vzdělaný, bystrý. Politicky je velmi vyspělý a řadu funkcí, které měl, plnil iniciativně a aktivně. Svou schopností myslet skutečně marxisticky daleko předčí mnohé navrhované členy korespondenty v oboru společenských věd. Je sice pravda, že je již delší dobu vědecky neproduktivní, že dával přednost reprezentačním funkcím a že má i některé charakterové vady. Byl proto právem kritizován a bylo ho třeba kritizovat i po stranické linii a přímo zavázat k brzkému dokončení jeho práce o selských bouřích. Nenavrhovat ho však za člena korespondenta by znamenalo srazit ho v jeho vývoji. Tím spíše, že vládní komisí je navrhován a je dokonce členem jejího předsednictva, kde aktivně pracuje (je také redaktorem sborníku k 75. narozeninám Zdeňka Nejedlého). Myslím, že nenavrhovat soudruha Husu by oslabilo i naši politickou pozici v akademii."[72]

Vyjádření Františka Nečáska ve prospěch Václava Husy znělo vlídně v době, kdy se velkoryse (v plném i přeneseném významu toho slova) popravovalo. Mackův úderný postup proti Husovi, souznějící s tažením proti Viktoru Trkalovi a dalším, nesporně odpovídal „duchu doby" více než Nečáskův umírněný tón. Jak jsem již uvedl v souvislosti s možnými důvody odmítnutí Štollovy kandidatury, i Klementu Gottwaldovi se brutální „duch doby" v něčem příčil, což vedoucí kulturního odboru jeho kanceláře musel dobře vědět. Můžeme si proto klást otázku, zda to byla jedině důvěra v nesporné (a později stále přesvědčivěji se projevující) vědecké a osobní kvality profesora Václava Husy, která v tomto případě rozhodla o konečném výsledku. Patrně bychom z Gottwalda a Nečáska činili prostáčky, kdybychom se domnívali, že si neuvědomovali hlubší rozměr celého případu, totiž že berou-li v ochranu Václava Husu, stavějí se tím do cesty překotnému radikalismu ve formování komunistické vědy, odvrhujícímu méně dogmatické ideové koncepty jako přežitky minulosti. Každopádně však platí, že Václav Husa byl jejich přičiněním nakonec připsán do seznamu osob schválených pro volbu za členy korespondenty Československé akademie věd v první vlně.

Závěry

Utváření členské základny Československé akademie věd v roce 1952 ovlivnily nejen snahy a možnosti vládní komise ustavené za účelem vybudování této instituce a politické poměry, v nichž se rodila, ale i vnitřní situace v relativně autonomní oblasti československé vědy. Její konkrétní stav, přesněji řečeno působení či naopak nedostatek špičkových vědců v určitém oboru, se na výběru členů ko-

---

72 *NA*, f. 02/5, sv. 44, inv. č. 128, vyjádření F. Nečáska „Pro soudruha prezidenta".

neckonců podepisoval více než nějaká „zásadní hlediska" (v praxi vládní komise ani příliš neuplatňovaná) týkající se potřebnosti či účelnosti takové nebo onaké reprezentace jednotlivých disciplín. Do jisté míry i historickými okolnostmi byl podmíněn důraz na zastoupení nejstarší generace mezi akademiky, jelikož naše věda utrpěla těžké ztráty také tím, že v ní bylo na řadu let takřka zcela znemožněno vyzrávání mladší vědecké generace. Setrvačnost autonomního vývoje vědy měla rozhodující podíl na mechanickém převzetí tradičního pojetí členství, dovedeného ke svému vrcholu v hodnostářství sovětských akademiků (i v Československu je někteří notáblové vědy dychtivě prosazovali). Doživotní členství v akademii věd, k němuž se vázaly výsady při časově neomezeném (až do vysokého stáří) obsazování významných míst ve vědeckých institucích, nebylo slučitelné s principem demokratismu ve vědě a působilo jí těžké škody. K překonávání tohoto jevu nepochybně mohlo napomoci zavedení kategorie zasloužilých členů, pokud by bylo domyšleno lépe a důsledněji, než toho byla v roce 1951 schopna stranická komise pro zřízení akademie. Přispívala by totiž ke zmírnění protikladu mezi pojetím členství jako oceňování zásluh ve vědě a na druhé straně jako nástroje k intenzivnímu pracovnímu uplatnění.

Navzdory permanentnímu uplatňování politického dohledu nad procesem výběru členů nelze Vládní komisi pro vybudování Československé akademie věd upřít, že dokázala zajistit poměrně uspokojivé podmínky pro vytváření nové vědecké instituce a že při personálním rozhodování projevovala určité prvky demokratičnosti. Dosti široký prostor k ocenění špičkových vědců zůstal zachován u akademiků z přírodovědních disciplín, kromě biologických věd, jimž se však přesto dostalo v ČSAV významného zastoupení. Z historických, popřípadě i jiných ideologicky natolik neangažovaných společenských věd mohli proniknout mezi akademiky převážně generační vrstevníci Zdeňka Nejedlého. Výběr členů korespondentů byl pak těžce deformován po zásahu skupiny aparátníků z pátého oddělení ÚV KSČ, která zpochybnila dosavadní návrhy vládní komise jako příliš benevolentní a v otázce členství Ladislava Štolla se postavila dokonce proti politickému sekretariátu ÚV KSČ. Politické tlaky měly nejhorší důsledky pro profilaci společenských věd, která byla zcela neadekvátní, a potažmo pro celkovou oborovou nevyváženost vědecké reprezentace. V akademii, která se ve chvíli vzniku mohla pyšnit čtyřmi světově proslulými orientalisty-akademiky (přičemž pátého měla mezi členy korespondenty), nebyl mezi členy vůbec žádný ekonom ani sociolog, jen mezi členy korespondenty pronikli dva filozofové.

Funkčnost členství v akademii věd byla úzce spjata s celkovými podmínkami vytvářenými pro vědecké aktivity. Členstvo akademie jako celek nemohlo po roce 1952 vědu rozhodujícím způsobem ovlivňovat a její kolektivní orgány fungovaly do jisté míry jako okrasa právě zaváděného centralistického a byrokratického modelu řízení vědy, potlačujícího její vnitřní demokracii.[73] Mezi předními

---

73 K modelu řízení vědy viz PROVAZNÍK, Stanislav – FILÁČEK, Adolf – KŘÍŽOVÁ-FRÝDOVÁ, Eva – LOUDÍN, Jiří – MACHLEIDT, Petr: *Transformace vědy a výzkumu v České republice*. Praha, Filosofia 1998, s. 48 n., 90 aj. O omezených a oklešťovaných pravomocích sboru členů ČSAV viz KOSTLÁN, Antonín: Československá akademie věd 1952–1970. In: ZILYNSKÁ, Blanka – SVOBODNÝ, Petr (ed.): *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970): Sborník z konference. Praha 22.–23. listopadu 2000*. Praha, Karolinum 2001, s. 97.

členy a funkcionáři ČSAV, kteří vybudovali velká vědecká pracoviště vysoké úrovně, se ovšem našli jednotlivci významně se podílející i na utváření stranické a státní vědní politiky. Je třeba přitom brát na zřetel, jakou roli v této souvislosti hrála kvalita členské základny. Výběr členů ČSAV býval dosud do značné míry posuzován na základě poněkud mechanicky pojímané kontinuity s dřívějšími vědeckými institucemi, což vyvolávalo falešný dojem, že přes své značné slabiny přece jen v základních obrysech odpovídal skutečným potřebám a vývojovým trendům československé vědy v roce 1952. Dovolím si tvrdit, že kvůli vnitřní rozpornosti tradičního systému členství by i za příznivějších politických podmínek sotva bylo možné vytvořit v rámci akademie věd uskupení členů způsobilé řídit na patřičné úrovni velký komplex badatelských ústavů. Akademie věd se pokusila hledat východisko v tom, že původních osm sekcí, sdružujících pouze členy ČSAV, k 1. lednu 1962 nahradila třiadvaceti kolegii, jež měla zajistit podmínky pro účelnější i účinnější řízení vědy vytvořením prostoru pro uplatnění širšího okruhu mladších pracovníků i odstavením některých starých, zasloužilých členů. Slabiny existujícího modelu řízení vědy se tím však překonat nepodařilo.[74]

74 Viktor Knapp charakterizoval sekce jako orgán „s naprosto mlhavou působností, naprosto žádnou pravomocí a ve skutečnosti zcela sterilní". I nad kolegii, v jejichž vzniku byl ochoten shledávat jakési ne zcela zřetelné osobní záměry Šormovy, dával najevo rozpaky, zda jejich organizátorská činnost byla efektivnější. (KNAPP, V.: *Proměny času,* s. 143.)

Příloha č. 1

První řádní členové akademici a první členové prezidia ČSAV, jmenovaní prezidentem republiky 12. listopadu 1952[1]

I. sekce matematicko-fyzikální

Eduard Čech (1893–1960), prof. matematiky University Karlovy, ředitel Matematického ústavu ČSAV *
Vojtěch Jarník (1897–1970), prof. matematiky UK, prorektor UK (předseda sekce) *
Bohumil Bydžovský (1880–1969), prof. matematiky UK
Josef Ryšavý (1884–1967), prof. vyšší geodezie Českého vysokého učení technického
Vladimír Kořínek (1899–1981), prof. matematiky UK
Josef Novák (1905–1999), prof. matematiky ČVUT

II. sekce geologicko-geografická

František Slavík (1876–1957), prof. mineralogie UK (předseda sekce)
Radim Kettner (1891–1967), prof. geologie UK
Josef Kratochvíl ((1878–1958), prof. petrografie UK
Viktor Dvorský (1882–1960), prof. zeměpisu UK
Jaromír Koutek (1902–1983), prof. geologie UK

III. sekce chemická

Jaroslav Heyrovský (1890–1967), prof. fyzikální chemie UK, ředitel Polarografického ústavu ČSAV
František Šorm (1913–1980), prof. organické chemie UK, ředitel Ústavu organické chemie ČSAV (hlavní sekretář ČSAV) *
Rudolf Brdička (1906–1970), prof. fyzikální chemie UK (předseda sekce)
Josef Hanuš (1872–1955), prof. analytické chemie ČVUT
Rudolf Lukeš (1897–1960), prof. organické chemie ČVUT
Vítězslav Veselý (1877–1964), prof. organické chemie ČVUT
Jozef Vašátko (1897–1976), prof. technologie cukrů Slovenské vysoké školy technické v Bratislavě *

---

1 Rozhodnutí prezidenta republiky bylo zveřejněno ve *Věstníku Československé akademie věd*, roč. 62 (1953), s. 29 n. Pro lepší přehlednost jsou členské seznamy v přílohách členěny podle sekcí, s uvedením profesí a vědeckých působišť jednotlivých osob. Aktuální pořadí respektuje návrh vládní komise, z nějž jsou převzaty i údaje o vědní specializaci a působištích. Základní životní data byla doplněna z jiných zdrojů. Hvězdička za jménem označuje, že dotyčný byl členem KSČ. Údaje o členství v KSČ byly čerpány z oficiálních „kádrových" charakteristik.

IV. sekce biologických věd

František Karel Studnička (1870–1955), prof. histologie a embryologie UK
Josef Pelnář (1872–1964), prof. vnitřního lékařství UK
Vilém Laufberger (1890–1986), prof. fyziologie UK (1. zástupce prezidenta ČSAV)
Ivan Málek (1909–1994), prof. mikrobiologie UK, ředitel Biologického ústavu ČSAV (předseda sekce) *
Jan Wolf (1894–1977), prof. histologie UK
Dionýz Blaškovič (1913–1998), docent mikrobiologie Univerzity Komenského v Bratislavě *

V. sekce technická

Zdeněk Bažant st. (1879–1954), prof. stavební mechaniky ČVUT
František Klokner (1872–1960), prof. pozemního stavitelství ČVUT
Josef Řezníček (1893–1953), prof. elektrotechniky ČVUT
Theodor Ježdík (1889–1967), prof. stavby vodních nádrží ČVUT (předseda sekce) *
Václav Krouza (1880–1956), prof. všeobecného strojírenství ČVUT *
Štefan Bella (1880–1952), prof. meliorací, půdoznalství aj. SVŠT v Bratislavě
Václav Dašek (1887–1970), prof. statiky a dynamiky ČVUT *
Vojtěch Jareš (1888–1965), prof. nauky o materiálu ČVUT
František Píšek (1886–1970), prof. slévárenství a zpracování slitin Vysoké školy technické v Brně

VI. sekce filozofie a historie

Zdeněk Nejedlý (1878–1962), ministr školství, věd a umění, prof. hudební vědy UK (prezident ČSAV) *
Otakar Chlup (1975–1965), prof. pedagogiky UK *
Josef Dobiáš (1888–1972), prof. dějin řeckých a římských UK
Václav Vojtíšek (1883–1974), prof. pomocných věd historických UK
Zdeněk Wirth (1878–1961), teoretik a historik umění (předseda sekce)
Jan Eisner (1885–1967), prof. slovanských starožitností UK
Rudolf Urbánek (1877–1962), prof. československých dějin UK
Jaroslav Böhm (1901–1962), docent archeologie UK, ředitel Archeologického ústavu ČSAV (2. zástupce prezidenta ČSAV) *

VII. sekce ekonomie a práva

Antonín Hobza (1876–1954), prof. mezinárodního práva UK (předseda sekce) *
Václav Hora (1873–1959), prof. občanského práva procesního UK
Vladimír Procházka (1895–1968), prof. státního práva ČSR, státu a práva SSSR UK *

VIII. sekce jazyka a literatury

Bedřich Hrozný (1879–1952), prof. dějin východních národů UK
František Trávníček (1888–1961), prof. českého jazyka brněnské univerzity, rektor univerzity (předseda sekce) *
Bohuslav Havránek (1893–1978), prof. jazyka českého UK, ředitel Ústavu jazyka českého *
Jan Mukařovský (1891–1975), prof. estetiky UK *
Jan Rypka (1886–1968), prof. novoperské filologie UK
František Lexa (1876–1960), prof. egyptologie UK
Antonín Salač (1885–1960), prof. starožitností řeckých a římských UK
Vincenc Lesný (1882–1953), prof. indických jazyků a literatury UK

Příloha č. 2

Vědci zvolení 18. listopadu 1952 za členy korespondenty ČSAV[2]

I. sekce matematicko-fyzikální

Miroslav Katětov (1918–1995), děkan Matematicko-fyzikální fakulty UK (akad. 1962) *
Štefan Schwarz (1914–1996), prof. matematiky Slovenské vysoké školy technické v Bratislavě (akad. 1960) *
Dionýz Ilkovič (1907–1980), prof. fyziky a fyzikální chemie SVŠT a Univerzity Komenského v Bratislavě *
Emil Buchar (1901–1979), prof. sférické astronomie ČVUT *

II. sekce geologicko-geografická

Václav Dědina (1870–1956), prof. geomorfologie Přírodovědecké fakulty UK *
Vladimír Zoubek (1903–1995), vedoucí pracovník Ústavu geologického ČSAV (akad. 1962) *
Ladislav Čepek (1899–1974), geolog, ředitel Ústavu geologického ČSAV *
Quido Záruba (1899–1994), prof. geologie Vysoké školy inženýrského stavitelství v Praze (akad. 1968) *

III. sekce chemická

Otto Wichterle (1913–1998), prof. technologie umělých hmot Vysoké školy chemicko-technologické (akad. 1955)
Jan Böhm (1895–1952), fyzikální chemik, vedoucí pracovník Československých chemických závodů v Rybitví
Oldřich Tomíček (1891–1953), prof. analytické chemie UK
Arnošt Okáč (1903–1980), prof. analytické chemie Masarykovy univerzity v Brně

---

2 Zveřejněno ve *Věstníku ČSAV*, roč. 62 (1953), s. 35 n. V zásadě se zde přejímají charakteristiky uváděné ve *Věstníku*, v několika případech byly doplněny vědní obory. Vyznačení členství v KSČ symbolem hvězdičky se i u členů korespondentů opírá o oficiální „kádrové" charakteristiky. V přehledech členů ČSAV v letech 1952–1955, které publikovala Alena Míšková (MÍŠKOVÁ, Alena: ČAVU a ČSAV: Otázky kontinuity a diskontinuity, 2. Vytvoření sboru členů ČSAV a jeho vztah k členské základně ČAVU a KČSN. In: POKORNÝ, Jiří (ed.): *Česká akademie věd a umění 1891–1991: Sborník příspěvků k 100. výročí zahájení činnosti.* Praha, Historický ústav AV ČR 1993, s. 101–121, zde s. 108–112), není vyznačeno členství v KSČ u Bedřicha Hacara a Franka Wollmana. Naopak při vzniku ČSAV nebyl členem KSČ Jozef Čabelka, který se jím ovšem mohl stát později.

IV. sekce biologických věd

Otto Jírovec (1907–1972), prof. parazitologie UK (akad. 1955)
Silvestr Prát (1895–1990), prof. fyziologie rostlin UK (akad. 1955)
Antonín Klečka (1899–1986), prof. pícninářství, rašelinářství, lukařství a pastvinářství Vysoké školy zemědělské v Praze (akad. 1962) *
Rudolf Dostál (1885–1973), prof. všeobecné a systematické botaniky Vysoké školy zemědělské v Brně *

V. sekce technická

Bedřich Hacar (1893–1963), prof. staviv a teorie betonu ČVUT a přednosta Klokнerova výzkumného a zkušebního ústavu (akad. 1960) *
Konrád Hruban (1893–1977), prof. betonového stavitelství na Vysoké škole stavitelské v Brně
Ladislav Miškovský (1893–1953), prof. nauky o parních motorech a kompresorech na ČVUT
Bedřich Heller (1906–1983), vedoucí Výzkumného ústavu silnoproudé elektrotechniky (akad. 1960)
Julius Strnad (1910–1964), prof. slaboproudé elektrotechniky Vojenské technické akademie v Brně *
Josef Stránský (1900–1983), prof. radiotechniky na ČVUT (akad. 1965)
Jozef Čabelka (1910–1987), prof. mechanické technologie na SVŠT v Bratislavě
Alois Říman (1896–1966), prof. hornictví Vysoké školy báňské v Ostravě

VI. sekce filozofie a historie

Jan Filip (1900–1981), prof. pravěkých dějin UK (akad. 1955)
Jan Květ (1896–1965), prof. dějin umění UK (akad. 1960)
Vladimír Novotný (1901–1977), historik a teoretik výtvarných umění, ředitel Národní galerie *
Igor Hrušovský (1907–1978), rektor Univerzity Komenského a přednosta Filozofického ústavu v Bratislavě (akad. 1965) *
Ludvík Svoboda (1903–1977), profesor filozofie UK *
Josef Macek (1922–1991), doc., ředitel Historického ústavu ČSAV (akad. 1960) *
Ondrej Pavlík (1916–1996), prof. Pedagogické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě (akad. 1977) *
Václav Husa (1906–1965), prof. československých a sovětských dějin a archivního studia UK *

VII. sekce ekonomie a práva

Arnošt Wenig-Malovský (1883–1964), prof. občanského práva UK
Václav Vaněček (1905–1985), prof. dějin státu a práva UK (akad. 1973) *

Viktor Knapp (1913–1996), prof. práva občanského a rodinného UK (akad. 1962) *
Štefan Luby (1910–1976), prof. občanského a rodinného práva Univerzity Komenského (akad. 1968)
Vladimír Solnař (1899–1976), prof. práva a řízení trestního UK

VIII. sekce jazyka a literatury

Jaroslav Průšek (1906–1980), prof. čínštiny a japonštiny UK (akad. 1955) *
Bohumil Ryba (1900–1980), prof. klasické filologie UK
Frank Wollman (1888–1969), prof. slovanských literatur Masarykovy univerzity *
František Ryšánek (1877–1969), prof. českého jazyka a starší literatury UK (akad. 1955)
Julius Dolanský (1903–1975), prof. jihoslovanských jazyků a literatur UK *
Felix Vodička (1909–1974), prof. české literatury UK

Příloha č. 3

Vědci vyřazení z návrhu vládní komise na volbu členů korespondentů[3]

I. sekce matematicko-fyzikální

Vladimír Heinrich (1884–1965), prof. astronomie UK
Miloš Kössler (1884–1961), prof. matematiky UK (čl. kor. 1953)
Miloslav Valouch (1903–1976), prof. fyziky UK *
František Link (1906–1984), docent UK, astrofyzik, ředitel Ústředního ústavu astronomického (čl. kor. 1955) *
Viktor Trkal (1888–1956), prof. teoretické fyziky UK
František Čechura (1887–1974), prof. důlního měřictví a geodézie Vysoké školy báňské v Ostravě (akademik 1953)

II. sekce geologicko-geografická

Bohuslav Horák (1881–1960), prof. hist. zeměpisu UK
František Vitásek (1890–1973), prof. zeměpisu Masarykovy univerzity, geomorfolog (čl. kor. 1953)
Josef Kunský (1903–1977), prof. geomorfologie UK (čl. kor. 1953) *

III. sekce chemická

Václav Hovorka (1900–1960), prof. analytické chemie ČVUT (čl. kor. 1953)

IV. sekce biologických věd

Ferdinand Herčík (1905–1966), prof. biologie Masarykovy univerzity (čl. kor. 1955) *
Josef Kratochvíl (1909–1992), prof. zoologie Masarykovy univerzity (čl. kor. 1955, akademik 1972)
Julius Komárek (1892–1955), prof. zoologie UK (čl. kor. 1953)
Bohuslav Mařan (1898–1962), doc. ČVUT, lesnický odborník *
Jaromír Klika (1888–1957), prof. botaniky UK (čl. kor. 1955) *

---

3 Otištěno podle dokumentu v *Národním archivu* (Praha), fond 02/5 (Politický sekretariát ÚV KSČ), sv. 44, inv. č. 128, bod 2, příloha 2, „Seznam členů korespondentů původně navržených, jejichž odborné a politické kvality budou ještě znovu posouzeny". Ze seznamu byl vypuštěn prof. Václav Husa a dodatek týkající se Ondreje Pavlíka, který je zmíněn v textu statě. Členství v KSČ je vyznačeno hvězdičkou podle oficiálních „kádrových" charakteristik jednotlivých osob. V přehledu A. Míškové (viz pozn. 2) není uvedeno členství v KSČ u Josefa Kunského. U vědců, kteří byli zvoleni členy později, je v závorce uvedeno datum volby.

V. sekce technická

Václav Tesař (1895–1969), prof. nauky o pružnosti ČVUT (čl. kor. 1953)
Alois Myslivec (1898–1994), prof. mechaniky zemin a zakládání staveb ČVUT (čl. kor. 1953)
František Faltus (1901–1989), prof. ocelových konstrukcí Vysoké školy inženýrského stavitelství Praha (čl. kor. 1953)

VI. sekce filozofie a historie

Gustav Skalský (1891–1956), doc. UK (čl. kor. 1955)
František Roubík (1890–1974), doc. UK, vědecký pracovník Historického ústavu (čl. kor. 1953)
Ladislav Rieger (1890–1958), prof. filozofie UK *

VII. sekce ekonomie a práva

Felix Oliva (1897–1977), prof. ekonomie Vysoké školy politických a hospodářských věd (čl. kor. 1960, akademik 1973) *
Josef Tureček (1900–1979), prof. církevního práva a práva správního UK *

VIII. sekce jazyka a literatury

Josef Kurz (1901–1972), prof. slovanské jazykovědy Masarykovy univerzity *
Václav Machek (1894–1965), prof. srovnávacího jazykozpytu indoevropského Masarykovy univerzity (čl. kor.1953)
Karel Horálek (1908–1992), prof. slovanské jazykovědy UK (čl. kor. 1956) *
Adolf Kellner (1904–1953), prof. slovanské jazykovědy Masarykovy univerzity *
Karel Krejčí (1904–1979), prof. polského jazyka a literatury UK (čl. kor. 1955) *
Ján Bakoš (1890–1967), prof. orientalistiky Univerzity Komenského v Bratislavě (akademik 1965)